

de sol. Aquests eren els dos rituals que seguia la nostra família. Molts dies, al vespre, venia gent a casa per fer la gran xerrada. Eren altres espanyols o estrangers que vivien allà. Es conreava molt l'amistat. Jo tenia una mona petita, que uns caçadors van ferir. La vaig cuidar durant molt temps, però finalment va morir. Me'n recordo que vaig ficar el seu cadàver en una caixa d'ampolles de cava, el vaig enterrar i li vaig posar una creu. La meva mare em va dir: «Treu la creu que això ja és massa!»²³

EL CENTRE D'IKUNDE

El Parc Zoològic de Barcelona, inaugurat el dia 24 de setembre de 1892, festa de la Mercè, sota la direcció de Narcís Darder i Llimona, havia entrat en una fase de decadència degut a la guerra civil i a la penúria de la immediata postguerra mundial. El 1951 es creà la Societat d'Amics del Parc Zoològic, que celebrava les primeres reunions a la clínica del prestigiós oftalmòleg Ignasi Barraquer. Després es va traslladar als salons del Círculo Ecuestre. El 1954, els Amics del Zoològic van constituir la primera junta directiva, amb Ignasi Barraquer de president i Antoni Jonch i Cuspinera de vice-president. Aquell mateix any, el regidor de l'ajuntament de Barcelona, Fuentes i Martí, va reunir al restaurant Les 7 Portes els representants d'aquesta entitat i també els de l'Arca de Noè, Amics de la Ciutat i altres associacions ciutadanes. Entre tots es proposaren revifar el Parc Zoològic, que estava en completa ruïna. L'Ajuntament, per tal de cobrir la plaça de «Conservador d'Institucions Culturals,

23. Francesc Sabater i Coca, conversa mantinguda el 23 de gener de 1993 a Castelldefels.

especialitat Parc Zoològic», va convocar un concurs-oposició, que guanyà Antoni Jonch.

Contra l'oposició ciutadana, el 1956, l'Ajuntament va decidir ampliar, de 2 a 12 hectàrees, les instal·lacions del Zoo al Parc de la Ciutadella. L'alcalde era Antoni Simarro i Puig, que el 1958 fou substituït per Josep Maria de Porcioles i Colomer. El Zoo de Barcelona entrava dins una nova etapa d'engrandiment i d'atenció municipal.²⁴

Un dels proveïdors habituals d'animals exòtics era Lluís de Lassaletta, un barceloní de vida aventurera que es dedicava a la caça d'animals vius. Enric Rosselló, que el va conèixer, el descriu així:

—Lassaletta era un xicot molt agradable, molt educat i em fa l'efecte que molt bona persona. Tenia una passió pels animals. Estar amb ell era sorprenent. Recordo que una vegada vaig dinar a casa seva a Duala, al Camerun. Mentre dinàvem va passar un pitó per damunt la taula. Vaig quedar esverat. Després aparegué un ximpanzé i m'agafà el menjar de la cullera. Ell, tranquil·lament, em deia: 'Aquest és la Gertrudis'. Sí, molt bé, però per a mi allò era massa. En Lluís era un noi molt idealista. Quan va morir, crec que tenia menys de quaranta anys. Em sembla que abans d'anar a Guinea Equatorial va començar al Camerun o potser alternava els dos llocs. Comprava animals i els venia tant a Barcelona com a altres ciutats del món. Havia tingut bastants problemes econòmics. Com tothom, vaja. Però l'any que va morir, el 1956, ho tenia bastant ben solucionat, perquè un zoo d'Estats Units li havia fet una forta comanda.²⁵

Lassaletta era una mica fatxenda. Li agradava exhibir-se amb

24. Cfr. EMILI PONS: *El Parc Zoològic de Barcelona. Cent anys d'història*. Edicions 62, Barcelona 1992, pàgs. 133 ss.

25. Enric Rosselló, conversa citada.

una serp verinosa que tenia. Se la passava pel coll i li donava besades davant els seus convidats, que el miraven horroritzats. En una entrevista al setmanari *El Caso*, publicada l'any de la seva mort, Lassaletta confessa que l'únic animal que li fa por és la serp que ell anomena *mamba verde*. «Quan es llança, com un llamp, damunt teu –explica–, cal desviar la direcció del seu cap amb un pal i agafar-lo de pressa pel coll. Si l'erres..., a la fossa!» Els zoòlegs experts saben que això és mentida.

Jordi Sabater i Lluís Lassaletta eren molt amics, compartien el seu interès pels animals. Ambdós van fer conjuntament un article sobre la biologia dels goril·les de la plana, que Lluís ja no va poder veure publicat, a la prestigiosa revista alemanya *Zeitschrift für Säugetierkunde*.²⁶ Pocs dies abans de morir, Lluís va dinar amb la família Sabater, a Nkumadjap. Estava de passada, camí de Bata. Cada setmana solia fer la volta per aquell entorn per raons professionals. Era abans de Nadal. Lassaletta tenia a Ikunde, a uns 5 km al sud-est de Bata, unes instal·lacions per a adaptar a la captivitat els animals que caçava i després enviar-los als seus clients. Sovint hi anava gent a veure aquesta mena de jardí zoològic. Aquell dia rebé la visita d'un mallorquí anomenat Llompert, delegat de Treball de Guinea Equatorial, i d'altres persones. Lassaletta els va voler obsequiar amb una de les seves exhibicions. Ningú no ha pogut aclarir exactament què va passar. La serp, una *Bitis gabonica* o escurçó del Gabon, de sobte li va clavar les dents al coll. Les serps tenen a la boca dos ullals que és on hi ha el verí. Lassaletta va caure en terra tan llarg com era. Algú cridava:

26. SABATER PI, J.; LASSALETTA, L. (1960): «Beitrag zur Biologie des Flachlandgorillas (*Gorilla gorilla gorilla*)». *Zeitschrift für Säugetierkunde*, vol 25, pp 133-141. Berlin.

–El metge, aneu a avisar el metge!

–No, no... –va dir encara Lassaletta–, millor serà que aneu a buscar el capellà.

Al cap d'unes hores, deixà d'existir. Es van fer moltes conjetures sobre l'accident. Uns deien si havia esclatat un pneumàtic i l'animal s'esverà, o si no li havien tret el verí després de tenir-lo temps sense menjar. Altres deien si era l'olor del massatge que s'havia donat després d'afaitar, que a l'animal no li agradava, però això era impossible perquè Lassaletta duia barba. Una cosa quedà clara: amb els animals no es pot ser imprudent.

Quan Lluís Lassaletta va morir, el Parc Zoològic de Barcelona li devia 900.000 pessetes per l'adquisició d'exemplars, una xifra prou important per l'època, que permet avaluar el volum de les seves trameses. L'import va ser abonat als seus hereus, però el Zoo de Barcelona es quedava sense subministrament.

Potser aquesta fou la raó per la qual hom va recórrer a Jordi Sabater i Pi, que era un expert zoòleg, dominava la llengua fang i coneixia bé la vida de Río Muni. Sabater ja col·laborava estretament amb el Museu d'Etnologia trametent-li un material molt valuós. Així que l'any 1958, Antoni Jonch li va oferir de fer-se càrrec d'un jardí d'estudi i d'adaptació d'animals a la captivitat abans de remetre'ls al Zoo de Barcelona. El sou era de 6.000 pessetes al mes. Primer aprofitaren el terreny i les instal·lacions, molt rudimentàries, que tenia Lassaletta a Ikunde, esperant poder-se traslladar a un terreny més gran que l'administració colonial espanyola els oferia a Bindung. Però Bindung estava molt més enfora i Sabater ho trobà poc adient. L'any 1960 les autoritats colonials cediren a l'Ajuntament de Barcelona un terreny a Ikunde, on Sabater hi féu bastir les instal·lacions corresponents. El conjunt rebé el nom de Centre d'Adaptació i Experimentació Zoològica d'Ikunde. Era un centre

molt elemental amb pocs diners i poques despeses. Sabater n'era l'únic empleat. Disposava d'un parell d'indígenes, d'un Land Rover i de poca cosa més. Compaginava la labor zoològica i etnològica amb la botànica, destinada a l'adaptació de plantes i a l'intercanvi de llavors en connexió amb el Servei de Parcs i Jardins de Barcelona. D'aquesta manera l'Ajuntament treia el màxim profit del pressupost i Sabater tenia oportunitat d'encarrilar la seva tasca cap a la recerca, tot i que els seus superiors de Barcelona això de la recerca no ho entenien gaire.

Sabater va donar un impuls inesperat al Centre. D'una banda proporcionava tal volum d'animals al Parc, que aviat es va poder renovar la col·lecció i disposar d'exemplars suficients per fer intercanvis gratuïts amb altres institucions d'arreu del món. Les trameses arribaren a ser setmanals. Per exemple, durant el mes de març de 1964 arribaren a Barcelona tots aquests exemplars: una sitatunga, un pitó, vuit granotes gegants, tres varans, dos ximpanzés, un mandril, una tortuga i cinc lloros. Com escriu Emili Pons, «sense l'existència d'aquesta font que semblava inesgotable, el Parc Zoològic no hauria disposat dels recursos necessaris per actualitzar la seva col·lecció en el breu termini en què ho va fer».²⁷

D'altra banda, gràcies a l'activitat d'investigador i als articles que Sabater publicava en prestigioses revistes especialitzades, Ikunde va ser conegut com un important centre de recerca, malgrat l'ínfim pressupost de què disposava. Important va ser l'estudi que Sabater féu sobre la biologia de la granota gegant (*Conraua goliath*), que viu a una petita àrea del golf de Guinea, prop dels principals rius. Aquest anur, d'uns tres o quatre quilos de pes, el més gran del món, fou descobert a principis de segle per G. L. Bates al Camerun.

27. EMILI PONS: *El Parc Zoològic de Barcelona*, ob. cit. pàg. 161.

Però continuà sent desconegut al món de la zoologia fins que Sabater n'efectuà l'estudi sistemàtic. Aquests animals passen llargues hores en el cantó de les roques que formen les cascades dels rius, gaudint de la humitat intensa de l'ambient i de l'esquitxoteig constant de l'aigua. Si senten quelcom anormal, s'esveren i salten ficant-se dins el corrent escumós. Però no romanen en remull més d'un quart d'hora. Primer treuen el nas i els ulls, després s'acosten a les roques o platges de la riba i, a salts breus, hi puguen fins a trobar el lloc adient per a caçar. S'alimenten bàsicament d'insectes i aràcnids, d'amfibis (granotes i calàpets) i de crustacis. Són bons de capturar, perquè queden esgotats després de quatre o cinc bots. Normalment fan bots d'un metre de distància quan es fiquen a l'aigua, però poden saltar distàncies de 10 metres.

Des de 1956, Sabater feia expedicions científiques regulars a diversos indrets d'Àfrica equatorial per a estudiar els gorilles i ximpanzés; determinats aspectes etnològics dels fang (amb August Panyella, el 1957), dels pigmeus Bayele o dels bubis de Fernando Poo, i una llarga llista de qüestions sobre la flora, la fauna i la població de l'àrea, prova de la curiositat científica insaciable d'aquest investigador autodidacta.

El 1964 es va parar el centre d'Ikunde. Millor dit: els seus manaires li van dir que passés tres mesos a Barcelona i altres tres a Ikunde. La seva dona i els infants ja eren a Barcelona, on hi van viure del 1964 al 1966, mentre ell anava i venia. Però com que va començar a tenir èxit, perquè els articles que publicava causaven un impacte internacional, el 1965 va establir contactes amb The National Geographic Society. Aquesta societat nord-americana va ser fundada el 1888 a Washington per un grup d'exploradors i científics que volien «incrementar i difondre els coneixements geogràfics». Edita una revista mensual, *National Geographic*, de geografia, ar-

queologia, antropologia i exploració, amb articles rigorosos i excel·lents fotografies. Aquest *magazine* ja assolí el 1920 una tirada d'un milió d'exemplars. Actualment la tirada es de 30 milions d'exemplars. The National Geographic Society és una *nonprofit corporation* (entitat no lucrativa). Inverteix els ingressos procedents de la revista donant suport econòmic a programes de recerca i a les expedicions científiques.

Els responsables de la societat van convidar Jordi Sabater a anar a Washington i li van concedir una beca. Era una beca molt bona, que li va permetre treballar amb llibertat, ja que disposava de diners per poder comprar-se l'instrumental necessari per a la investigació. Ell ja dominava l'anglès, que havia après per ell mateix parlant amb els treballadors nigerians de la finca o llegint revistes i llibres anglesos. L'estada als EUA va durar uns quatre mesos, que se'ls passà fent memòries, cursets, examens, entrevistes i treballant una temporada al Delta Primate Research Center (Centre Delta d'Investigació de Primats) de la Universitat de Tulane, Nova Orleans.

Quan tornà a Barcelona, Sabater exigí a l'Ajuntament que l'enviés novament a Àfrica a fi de poder realitzar els treballs d'investigació finançats per la beca. Havia d'estudiar l'etologia (comportament) dels primats de la plana de Guinea Equatorial. L'encàrrec era important. En el finançament hi participaven, a més, la Universitat de Tulane, que el contractà com a investigador, el National Institute of Health i la New York Zoological Society.

Curiosament, ni el director del Zoo, Antoni Jonch, ni l'Ajuntament de Barcelona saberen calibrar el valor que aquell programa de recerca podia tenir per al Centre d'Ikunde, per a la ciutat de Barcelona i, en definitiva, per al desenvolupament científic espanyol. En lloc de participar-hi, es mostraren indecorosament gasius amb Sabater, fins i tot miserables. Li donaren permís per tornar a Ikunde, però

amb la condició de reduir-li el sou, que era de 6.000 pessetes, a una gratificació simbòlica de mil pessetes al mes «per no esborrar-lo de la nòmina». Com a contrapartida, li exigien que fes la mateixa feina d'abans. L'enllepolien amb la promesa de fer-lo empleat municipal.

El sarcasme d'aquesta situació, que demostra una vegada més que ningú no és profeta en terra pròpia, queda reflectit a una carta que Sabater envià a Antoni Jonch, director del Zoo barceloní, el 10 de novembre de 1966. Diu textualment:

«Mi gratificación mensual.— Me escribe el Sr. Bosch que me envía, por giro postal, las 1.000 ptas. que tienen a bien concederme mensualmente en concepto de gratificación, por favor estimado Sr. Jonch, si el giro es realmente postal tardaré tres meses en recibirlo... Luego me pide una autorización para firmar la nómina, yo le mandé una carta en la que le autorizaba firmar todas las nóminas pasadas y futuras, dígame que no sea tan legalista.

Empleado Municipal.— Tal como Vd. lo prometió esperamos, y esta vez con seguridad, que ello será un hecho en Enero próximo.»

El més divertit és que sembla com si Jonch es mostrés gelós del treball científic que Sabater feia amb diners nord-americans. En distintes cartes dirigides pel director del Zoo a Sabater, es poden llegir comentaris poc favorables al Delta Primate Research Center de la Universitat de Tulane:

«De Tulane no se recibe ningún dinero para pagar los alquileres (de la vivienda). Después de tantas promesas, ahora resulta que los norteamericanos no tienen dinero. Si ello es así, ¿quién lo va a tener? ¡Veremos si al cabo de tantas cosas todavía tendrás que refugiarte en el mísero sueldo del Zoo!» (Carta del 29 d'octubre de 1966).

«Hace muchos años que mi interés ha sido establecer un muestrario de animales en Ikunde a manera de un zoo. Ahora parece que ello ha sido descubierto por el Delta y naturalmente tú has quedado impresionado. La colaboración tuya y de otras gentes y Organismos harán posible que ello se lleve a cabo, cosa que aunque encuentro fuera de lugar, en cuanto al tiempo, la iniciativa, he de celebrarlo pues coincide con mis pensamientos. Ser americano vale mucho.» (Carta del 3 de noviembre de 1966).

«Programa Delta.— Lo solicita el Dr. Riopelle y confío que pronto nos lo enviarás. Desde luego no he recibido ningún informe de la gestión en Guinea. Mi queja se fundamentaba en tu falta de expresión. Recuerda que siempre te he dicho que el Delta te puede dar bienestar, pero en Barcelona tienes amigos.» (Carta del 13 de gener de 1967).

Cal tenir en compte, per entendre el valor exacte d'aquests «amics», que Sabater feia pel «miserable sou» (com escriu Jonch) de 1.000 pessetes el mateix treball que havia fet abans per 6.000 pessetes. Precisament durant aquest temps de «miserable sou», Sabater va adquirir i enviar a Barcelona l'animal que més fama i benefici econòmic ha donat a l'Ajuntament i a la ciutat en tota la història del Parc Zoològic: el goril·la blanc. A la mateixa carta, Jonch escriu:

«Empleado Municipal.— Yo no puedo 'elevarte' a esta condición. Tan solo puedo influir con mi mejor voluntad y esto es lo que hago.»

Les mostres de reconeixement i d'estima internacionals que rebia Sabater contrastaven escandalosament amb el tracte que li donava la que, en principi, havia de ser la seva gent. Sabater, degut a les

circumstàncies de la guerra i familiars, no tenia cap títol universitari. En certa manera, era considerat un intrús en el sacrosant món de la ciència oficial, dominada en gran part per individus fidels a la dictadura, que havien substituït, per mèrits polítics, els mestres que hagueren d'emigrar a causa de la guerra. Malgrat els esforços del Consell Superior d'Investigacions Científiques i d'alguns casos aïllats que aconseguiren renom més enllà dels Pirineus, el panorama científic espanyol estava sota mínims. Si abans hom deia, per reflectir una situació social, «tens més fam que un mestre d'escola», ara la dita es podia aplicar a l'investigador. La feina important de Sabater a Àfrica era la de recerca i no la de comerciant d'animals per a exhibir a un parc zoològic. No obstant, pareix com si la primera hagués hagut de fer-la d'amagat, perquè quan es féu palesa, amb motiu de l'ajut nord-americà, el castigaren reduint-li el sou. Aquesta és la realitat dels fets, al marge de qualsevol justificació, de qualsevol excusa, de qualsevol explicació.

Però, a més, cal contar la vertadera història del goril·la blanc per tal de comprendre el tarannà d'alguns homes, com Sabater, que han sabut col·locar els interessos del seu país i de la seva ciutat per damunt dels seus interessos personals, tot i que les circumstàncies no convidaven a fer-ho.

EL GORIL·LA BLANC: NFUMU

Benito Mandyé, un agricultor fang, els estava esperant. Ajupit darrera uns matolls, apuntava amb l'escopeta de caça vers les bananeres. «Aquesta vegada no us en sortireu», pensava. Els goril·les havien agafat el costum de donar-se de tant en tant un bon tiberi de plàtans a la finca de Benito, situada a la riba del riu Ntem, a la zona

d'Ekonoguong, prop de Niefang. El pagès, quan veia la destrossa que li causaven en cada visita, el dimoni se l'enduia. Jurà i perjurà per l'ànima dels seus avantpassats que, si tornaven, els mataria.

Tornaren i disparà. Un crit de dolor esquinçà l'espai com la fulla d'un bisturí. Silenci. Gemecs de nadó. Benito sortí de l'amagatall i es dirigí amb cautela cap al platanar sempre apuntant amb la seva escopeta. Allà estaven: la mare estirada en terra enmig d'una bassa de sang; al seu costat, un goril·la blanc, un nadó, que no pesaria més de vuit quilos.

Benito s'emportà el goril·la blanc a casa seva. Els esperits del bosc li eren benèfics. Sabia que acabava d'aconseguir una peça molt valuosa, que segurament podria vendre a bon preu als blancs que compren animals. En primer lloc, Benito pensà en *Nkomngop*, el seu amic blanc que fa sabates. Així coneixien els fang en Jordi Sabater. Si el seu amic estava interessat, primer era ell que ningú. Sabater li havia donat feina algunes vegades i Benito coneixia bé els interessos del centre d'adaptació d'Ikunde.

No s'equivocava. Quan Sabater va sentir les paraules màgiques *ngi nfumu*, goril·la blanc, va obrir uns ulls més grossos que salers. Però de seguida li tragué importància. Sabater sabia com negociar amb els indígenes. Benito li va posar preu: vint-i-cinc mil pessetes. Sabater li va respondre que era molt car: 20.000 pessetes. A més havia de veure com estava de salut.

–Porta-me'l i l'examinarem.

Benito al cap de quatre dies li portà el goril·la. Era un exemplar magnífic de 24 mesos d'edat. Tenia la dentadura de llet completa i pesava 8,750 quilos. Les mides eren: 54 cm de perímetre toràctic, 47 cm d'envergadura del cap i tòrax mesurada per l'espatlla, 42 cm de llargària dels braços estesos i 40 cm de llargària de les cames i els peus. Tenia l'escleròtica dels ulls blavosa i l'iris color de cel. Sabater

el va allotjar a una gàbia que contenia un jaç on solen dormir els goril·les. Era agressiu. Li donaren llet per nodrir-lo.

El 6 d'octubre de 1966, Sabater va escriure a Jonch, director del Zoo de Barcelona, comunicant-li la trobada d'aquest exemplar extraordinari. Li explicà que el propietari demanava 25.000 pessetes i que ell n'hi havia ofert 20.000. «Els propietaris saben que es tracta d'un animal molt rar i per això demanen tants diners. Sabem que la competència el volia comprar i insisteix, però he aconseguit, per amistat, que els propietaris el deixin sota la meva custòdia mentre esperem la transferència», escriu Sabater. I afegeix textualment:

«Espero, estimado Sr. Jonch, que no dudará ahora de mi afán de colaboración y máximo interés por todo lo concerniente a nuestro querido Zoo.»

Sabater al·ludeix aquí a la malfiança de Jonch, qui havia retret a Sabater que ara només s'interessava pel projecte d'investigació Delta (era una de les excuses que feia servir per justificar la rebaixa del sou).

Més avall, Sabater insisteix a Jonch que trameti urgentment les 25.000 pessetes: «Bajo ningún concepto podemos perder este ejemplar extraordinario.»

El goril·la blanc va causar sensació a Bata. Sabater, per poder cuidar-lo millor, se l'emportà a casa, on féu progressos sorprenents. Al cap de dues setmanes el *ngui nfumu* es deixava acaronar per les persones que el cuidaven: Jordi Sabater, la seva esposa Núria i els dos fills Oriol i Francesc. Molta gent acudia a casa seva a veure el goril·la i fotografiar-lo.

–Jo vaig jugar durant un mes amb el goril·la blanc com si fos un

amic –em confirmà Francesc Sabater, el fill menor, que en aquella època tenia sis anys.

El dia 17 d'octubre, Sabater tramet una altra carta a Jonch, queixant-se que encara no ha rebut la transferència dels diners. Els propietaris volen cobrar i ell, que no té diners, no sap què dir-los. El centre d'Ikunde ja estava endeutat per altres animals que Sabater havia tramès a Barcelona. A la mateixa carta, Sabater expressa el temor que el goril·la blanc, enlloc de quedar-se al Parc Zoològic de Barcelona, com era el seu desig, sigui venut a bon preu a un altre zoològic:

«Es un animal extraordinario que suponemos guardarán en Barcelona, sería injusto exportarlo...»

El dia 20 d'octubre, Sabater comunica a Jonch que ha rebut les 25.000 pessetes, però que, després d'un llarg regateig ha aconseguit el goril·la blanc per només 15.000 pessetes, al·legant que estava malalt (era veritat) i la supervivència era problemàtica. Insisteix Sabater que el goril·la blanc és l'animal de l'any i tal volta de tots els anys de la seva gestió a Àfrica. «Río Muni és sempre interessant per al Zoo, compregui que no ens podem retirar d'aquest país», afegeix Sabater per demostrar que havia estat un error parar durant dos anys el centre i rebatent la idea de l'Ajuntament de Barcelona que Ikunde no era rendible. Sabater subratlla que, segons informes dels centres de primats, aquest és el primer cas d'albinisme entre primats conegut al món. Des que es va divulgar la descoberta del goril·la blanc, Sabater rebia grans quantitats de cartes, que conserva. Hagué de respondre a entrevistes dels principals magazins d'aquella època: *Stern*, *Der Spiegel*, *Paris Match*, *Life*, sense comptar l'interès de la premsa espanyola.

El dia 29 d'octubre, Jonch escriu a Sabater dient-li que no comprèn com ha demorat tant la tramesa d'un animal tan valuós. Pretén ignorar la manca de recursos econòmics que pateix el centre d'Ikunde i culpa a Sabater de no haver gestionat per ell mateix el pagament. Potser volia que Sabater posés els diners de la seva butxaca o anés a manllevar-los a les autoritats colonials:

«El mismo pago, si tanto interesaba, creo que podría haberse resuelto. En fin, no entiendo nada y lo que me temo es que se pierda.»

Però, en canvi, Jonch diu a Sabater que l'administrador del Zoo no li envia més que els diners justos, que havia demanat per adquirir el goril·la:

«Efectivo.— El Sr. Bosch me informa que no te pudo enviar más que 25.000 ptas.»

La raó de no haver-lo enviat abans era una infecció gastrointestinal que patia el goril·la i aconsellava retenir-lo fins que s'hagués curat. Dia i nit Sabater i la seva esposa Núria cuidaven el goril·la com si fos un fill.

El dia 1 de novembre de 1966, Sabater comunica a Jonch que li envia el famós goril·la blanc. Li dóna detalls del seu estat de salut i del tractament que ha seguit. Els següents paràrrafs il·lustren l'estat anímic de Sabater, que s'esforça per demostrar l'evidència, el valor de la seva feina:

«El referido ejemplar está totalmente amansado, ello ha sido una labor de mucha dedicación que debemos, mayormente, a mi esposa;

el gorila ha vivido siempre en un régimen de semi-libertad jugando con los niños y los braceros de Ikunde.

Rogamos consideren que este ejemplar ha sido logrado mediante nuestra gestión y merced a nuestra gran dedicación ha sido salvado y aclimatado perfectamente; esperamos que tendrán todo ello en cuenta.

El animal ha sido bautizado con el nombre de Nfumu, que en fang quiere decir blanco, esperamos que por una sola vez sabrán respetar nuestro bautizo (dudamos de ello).»

Era interessant respectar el nom fang Nfumu perquè qui el va trobar pertanyia al clan *Essanguí*, que vol dir «fills del pare goril·la (*Essa* = pare; *Ngui* = goril·la). El goril·la, i més si és blanc, té molta importància en la mitologia indígena de Río Muni.

El 3 de novembre, Jonch escriu a Sabater:

«Como te he comunicado por telegrama el gorila ha llegado bien y esperamos que se adapte perfectamente.

El animal es realmente sensacional y causa viva impresión. Es un ejemplar extraordinario que valoriza por si sólo una instalación zoológica. Te felicito por tu logro.

El animal será bautizado con el nombre de 'Nfumu' como tú desees, aunque la verdad te diré que ello no me ha preocupado nunca.

No quiero comentarte las rayas que has subrayado referentes al reconocimiento que el Zoo te debe, pues debería, como siempre, decirte cosas feas.»

El 10 de novembre, Sabater respon a Jonch:

«Yo opinaba que la bondad e importancia del gorila albino me-

recían algunas líneas, pero nada hemos recibido; en verdad que lo siento.»

El 17 de novembre, sarcasme de Jonch:

«Lamento que no hayas recibido ninguna gratitud por tan señalado favor. ¡Somos unos ingratos!»

El 22 de maig de 1967, Sabater es queixa a Jonch:

«Nos gustaría mucho saber el porqué no ha sido posible respetar el nombre de Nfumu propuesto con interés e insistencia por nosotros, ello habría sido una pequeña muestra de consideración en pro de nuestra labor y solicitud en el logro del referido animal.

En todos los Parques Zoológicos del mundo se respetan y agradan los nombres africanos o exóticos, propios del país de origen de los animales; en el nuestro, no obstante los alardes de africanismo que no cesan de prodigar, ello nunca ha sido posible, ni una sola vez... francamente lamentable.

Como la parte más importante en el logro y aclimatación de Nfumu, creo poder hablar como lo vengo haciendo; no deben molestarte por ello.»

Ara ve la història no escrita, que a molts lectors els semblarà inverosímil.

Mentre tenia el goril·la blanc a casa seva, Sabater va rebre la visita d'un nord-americà, dedicat a la compra d'animals per a una empresa científica, relacionada amb un negoci d'exhibició. El personatge, que ja havia sentit parlar meravelles del goril·la blanc, quan el va veure, va quedar extasiat.

–Li ho compro, Mr. Sabater. Digui el preu. La seva boca serà mesura.

–No és venal. Ja el tinc compromès.

–Desfaci el compromís. Li dono un milió de dòlars pel goril·la. Sé que no exagero, perquè tinc una companyia interessada en exhibir-lo a l'Expo de Montreal. És una peça única al món. Li col·locarem els diners al banc europeu que vostè ens digui, o bé els hi guardarem en un compte al seu nom a un banc dels Estats Units.

–Li ho repeteixo. El goril·la està compromès. Qui el vulgui veure, haurà d'anar al Zoo de Barcelona.

Jordi Sabater em va confessar, al seu despatx de catedràtic emèrit de la Universitat de Barcelona, que l'oferta no va constituir cap temptació per a ell:

–Ni que m'haguessin donat tres o quatre milions de dòlars, jo no l'hauria venut, perquè no sóc cap comerciant i m'estimo el país i m'estimo la ciència. No ho hauria fet mai, això.

–Sap el que està dient? –insisteixo–. Vostè cobrava una miserable gratificació de mil pessetes. Li oferien una quantitat que, en aquella època, devia ser d'uns setanta milions de pessetes. Amb aquests diners, vostè hagués pogut enviar a pastar les persones que no reconeixien la seva feina i hagués pogut dedicar-se completament a la investigació, sense penúria econòmica, a part de donar una millor vida a la seva família.

–Sí, ara que ho diu, potser sí. Però, miri, jo he estat educat al si d'una família en què l'ètica, l'honradesa i l'amor al país s'escrivien amb lletra majúscula. Mirar-se al mirall cada matí, reconèixer-hi la teva cara sense que et posis vermell, això no es paga amb diners. L'animal estava compromès al Zoo de Barcelona i la meva il·lusió era que aquesta peça única només es pogués veure a la meva ciutat natal.

Evidentment, la ciutat de Barcelona va contreure un deute amb qui, renunciant als seus propis interessos, li proporcionà un dels símbols més carismàtics. Com escriu Emili Pons:

«Des d'aquell dia de l'any 1967 en què l'alcalde de la ciutat en persona va concedir audiència al goril·la albí a l'Ajuntament, els barcelonins han anat assumint la seva responsabilitat davant el món i avui, sens dubte, ningú no discuteix que 'Floquet de Neu' és, d'alguna manera, el més carismàtic representant de la ciutat. Si més no, és l'únic ésser viu que l'habita sense competència possible en cap altre indret, i, no cal dir-ho, el que rep més visitants al cap de l'any, i possiblement també el més fotografiat.»²⁸

—Com li ho ha pagat la ciutat? —li pregunto.

Sabater no respon. Els seus llavis dibuixen un somriure de resignació dolorida. Sé que li he burxat una ferida. El 1992, la doctora Maria Dolors Segarra i Castells, del seu departament, va sol·licitar a l'Ajuntament de Barcelona la medalla d'or de la ciutat per al doctor Sabater. Un funcionari municipal va confirmar per telèfon a la doctora Segarra que el doctor Sabater estava a la llista de guardonats. El dia del lliurament, el doctor Sabater es va quedar sense medalla. L'havien esborrat de la llista.

Aquesta mateixa malifeta es va repetir tres anys més tard. Havia fet la sol·licitud la senyora Carmen Huera, directora del Museu Etnològic de Barcelona. Un responsable de l'Ajuntament va trucar al departament de Psicobiologia de la Universitat de Barcelona anunciant que havien concedit la medalla d'or de la ciutat al doctor Sabater, però necessitaven una carta del cap del departament dient que s'hi adheria. El cap del departament féu la carta. Un personatge de l'Ajuntament felicità, abans d'hora, el doctor Sabater. Dic abans

28. Emili Pons, ob. cit. pàg. 166.

Jordi Sabater Pi a l'edat de 2 anys.

A la dreta, a peu dret, Pere Aldavert i Martorell, darrera amb barret Octavi Saltor. A terra a la dreta, el Dr. Jordi Folch Pi, neuroquímic de Harvard i darrera seu Núria Folch Pi, esposa de Joan Sales i Vallès. A la segona fila, segon per l'esquerra el Dr. Albert Folch Pi, metge i professor de medicina a la Universitat de Mèxic, en cinquè lloc, Narcís Sabater i Bros i al seu costat Elena Pi i Ferrer. A la tercera fila, sisè per l'esquerra, Àngel Guimerà.

A la finca de Nkumadjap l'any 1948.

Amb un antílop a Guinea.

Núria Coca, esposa de Jordi Sabater i Pi, el seu fill Francesc i el treballador del centre d'Ikunde, Jesús Afugu, amb Floquet de Neu.

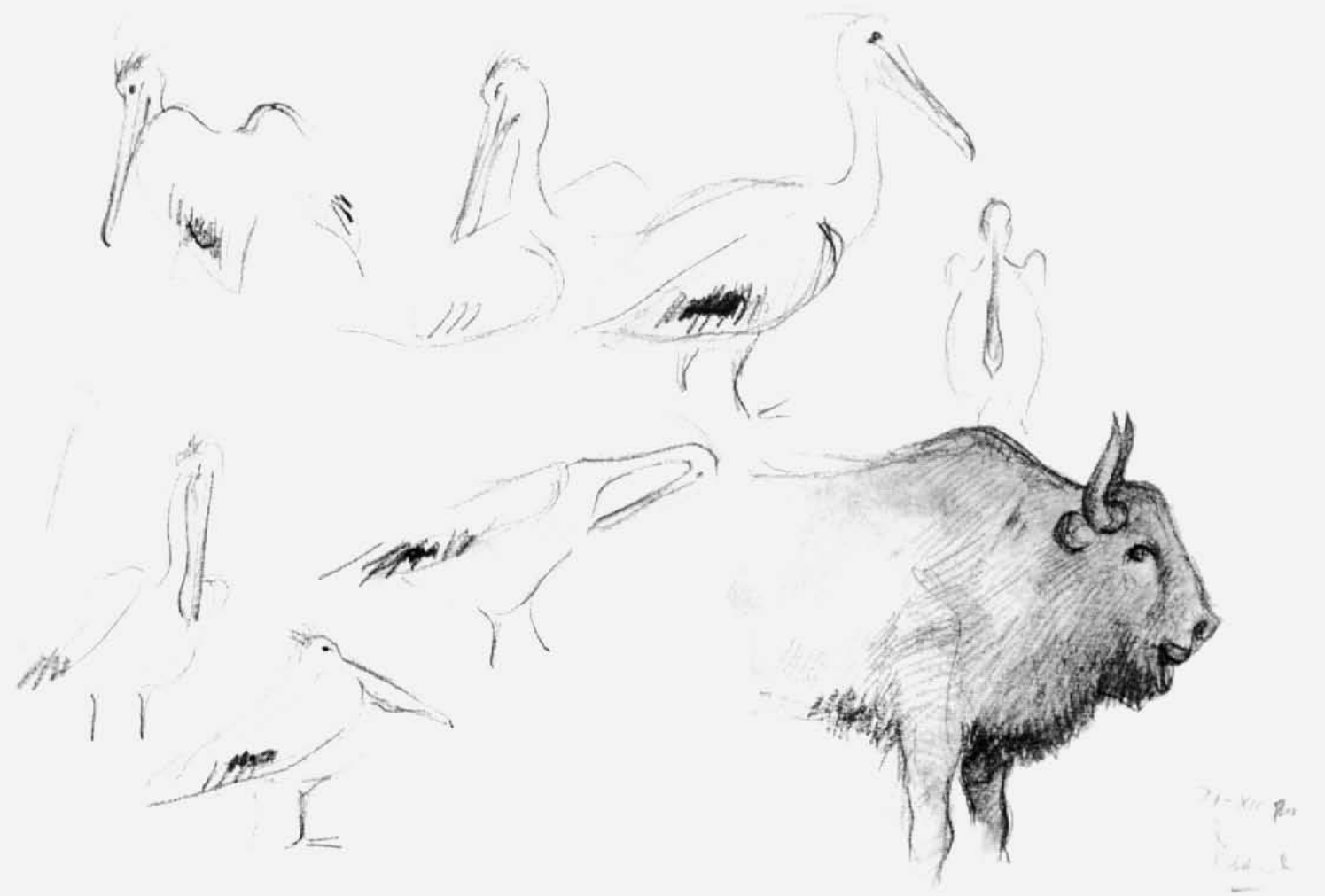
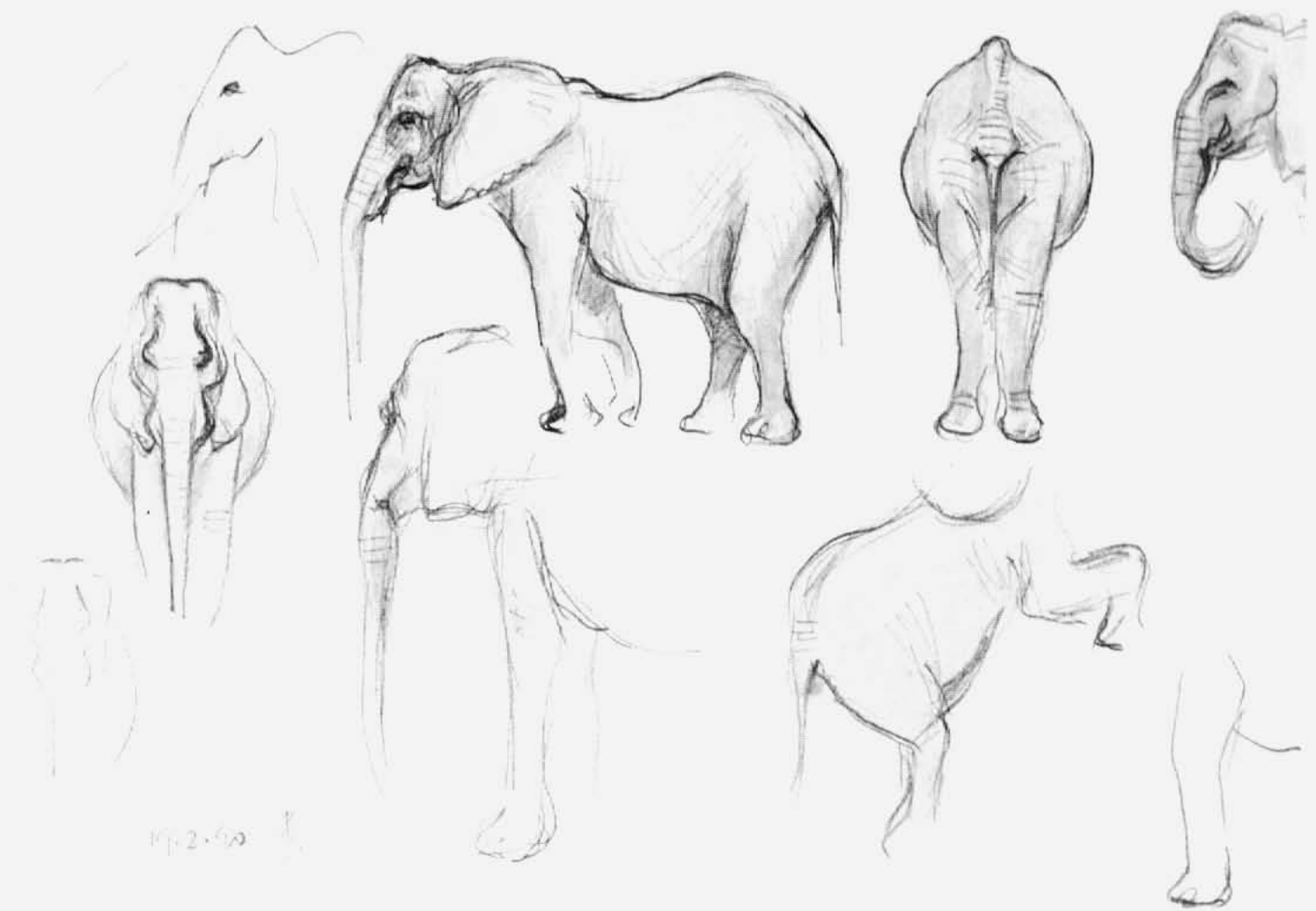
Dibuixos i apunts naturalistes de Jordi Sabater Pi.

Sabater retratant un goril·la al centre d'Ikunde.

Amb el doctor en Ciències Biològiques i professor a la Universitat de Cambridge Alexander Harcourt, a Ruanda.

Wintamb
Kilomfu
20.2.79.
Zain

2 July 44
Lucas

2 July 44
Lucas

d'hora perquè el dia de la concessió dels premis l'investigador, misteriosament, havia desaparegut de la llista. Males llengües diuen que la reiterada i misteriosa negació a l'últim moment de la medalla d'or té una causa ideològica: algú no tolera la visió biologista que té Sabater de l'home i del món que ens envolta. N'hi ha que han romàs amb el cervell fossilitzat.

GORILLA GORILLA GORILLA

Una tarda plujosa del mes de maig de 1953, Jordi Sabater i el seu amic Lluís Lassaletta descansaven a la «casa de la paraula» del poblament de Mokula, situat al sud-est de Río Muni. Portaven dies trescant per la selva de l'entorn per veure els goril·les. Estaven decebuts. Havien seguit el rastre dels menjadors habituals sense fortuna. Els indígenes els asseguraven que abans, de goril·les, n'hi havia molts, però havien desaparegut. Sabater i Lassaletta s'havien tret la roba mullada i l'havien posat a eixugar al foc que els indígenes fang acostumen a fer amb molt de fum al capvespre per protegir-se dels mosquits, encalenticir-se i assecar els aliments. A fora, ja no plovia. Un sol de posta, com d'or antic, tenia d'un color vermellós la falda del turó Yayamvé que s'aixeca, majestuós, per damunt del bosc. Eyama, el guia, no parava d'animar-los.

—Tinguin paciència. Els *benguí*, els goril·les, són molt astuts i saben que els blancs han vingut a veure'ls. Per això s'amaguen. Dies abans, en aquesta mateixa hora, sentíem el seu guirigall quan acudien a menjar les bananes i les canyamels de les finques que tenim més enllà de la riera Mebí.

Encara no havia acabat el vell Eyama el seu comentari quan arribà corrents un xicot que cridava tot excitat:

–*jiNtangan*,²⁹ *benguí va kui Mesueiñ así, bia ke avó, avó!!*
(Blanc, els goril·les volen creuar la riera Mesueiny, vinguin aviat, aviat!!).

Sabater i Lassaletta es vestiren ràpidament i, acompanyats d'Eyama, anaren pel camí forestal fins a un punt on hi havia un fort pendent. Després penetraren en el *bikoro* o bosc degradat que hi sol haver devora els poblats. Les fulles de *fofolo* (*scleria*) els esgarrinxaven el rostre. Eyama s'esmunyia com una anguila i els altres, panteixant, a penes el podien seguir. Finalment entraren a una clariana i es col·locaren darrera un tronc de *tom* (*Piptademia africana*) mig podrit, que dominava un tàlveg bastant espaiós. Al fons hi corria el rierol Mesueiny entre massisos d'*eban-bang* (*Cyrtosperma*) i de *mokora* (*Sclerosperma*). Eyama els indicà amb gestos que els goril·les segurament passarien per allà davant.

Esperaren callats, gairebé aguantant la respiració. Però el temps passava i no es veia res. Sabater pensà que probablement el noi els havia enganyat o no havia sabut interpretar els sorolls. El cucleig d'un estol de càlaos, aus trepadores de bec gros, corbat en forma de sabre, esquinçà per un moment el silenci. De sobte, Eyama tocà el braç de Sabater i li assenyala, enfront, unes brosses d'*adjom* (*Aframomum*) que es movien. Sabater pogué veure l'ombra negra, poderosa, que eixia del fullam i esdevenia un enorme goril·la mascle d'espatlla platejada. L'animal avança a poc a poc, recelós, ajudant-se amb els artells de les mans. Té els braços tensos. De tant en tant s'atura, observa i segueix caminant cap als platanars que hi ha prop del rierol. El segueixen altres animals més petits, cinc o sis, que deuen ser les femelles i els mascles joves, d'espatlla negra. Es mouen

29. Ntangan, blanc, ve del nom que els fang donen a la batata indígena, una planta que, com els blancs, per moltes que n'arrabassin sempre en surten de noves.

amb rapidesa. El mascle dominant, el d'espatlla platejada, talla amb els braços un ram de bananes i, a mossegades, ajudant-se de les mans, cerca la polpa, que devora amb grans mostres de plaer assegut en terra. S'improvisa un festí. Xuclant i esclafint amb la llengua, els goril·les frueixen més que un pagès en dinar de noces. Un animal se separa i al vorell de la clariana arranca amb les mans la fruita roja del *bisson* (*Aframomum alboviolaceum*), que té una polpa àcida i sucosa. Se la menja... Però, què passa? El mascle dominant s'aixeca i s'acosta, inquiet, cap al grup d'observadors. Té els pels del clatell eriçats. Quelcom li delata la presència d'estrany. El grup de badocs opta per una retirada prudent. Ja és massa tard. El goril·la els ha descobert. Pegant-se cops al pit, crida, gruny, amb tota la força, com un porc quan el maten. Fuig al trot, pegant bitzacs i manotades a la brossa per anar més de pressa. La resta del ramat ha desaparegut. Al límit del *bikoro*, el goril·la gruny una altra vegada i, més tard, se sent un altre crit profund, llunyà. Reneix la calma. Es fa de nit. Passa la darrera bandada de lloros i els grills comencen el gran concert.³⁰ Sabater acaba de viure l'experiència més impactant de la seva vida.

L'explorador *créole* (crioll) francès Paul du Chaillu Belloni, a mitjan segle XIX, donà a conèixer als europeus el primer goril·la mai vist. Era un imponent simi de la plana occidental de l'Àfrica equatorial. Els taxonomistes de l'època, impressionats, no trobaren altra descripció per a aquesta espècie que repetir el mateix nom genèric grec per a designar-ne el gènere, l'espècie i la sub-espècie: *Gorilla gorilla gorilla*. És el pòngid que veiem als parcs zoològics. Sabater fou dels primers que el van estudiar en el seu hàbitat natural. El goril·la tenia fama d'animal ferotge degut a la irresponsable

30. Cfr. JORDI SABATER I PI: *Mi primer contacto en el bosque con los gorilas*.

descripció que en féu du Chaillu davant els doctes i honorables membres de la Royal Geographical Society de Londres:

«...Els seus ulls són com calius i el seu crit, cavernós, retruny com un tro llunyà; aqueixa bèstia, d'aspecte humà, que sembla arrancada d'un malson infernal, avança cap a nosaltres, pegant-se cops al pit amb ràbia, i continua avançant fins que, finalment, la podem abatre a trets de fusell...»

D'aquestes calúmnies va néixer el monstre fantàstic King Kong, devastador de ciutats i enemic dels homes. Al cap i a la fi, els agressors eren els homes que el mataven. La semblança dels goril·les i els ximpanzés amb els humans creuà els cables a més d'un científic somniatruites. A principis de segle, el biòleg holandès Herman Moens va tenir l'ocurrència d'aparellar ximpanzés amb dones per tal d'obtenir una raça de sub-humans. Moens va planejar una expedició al Congo. Una austríaca i dues alemanyes ben desenvolupades es van oferir, en bé de la ciència, per muntar el número de King Kong. Finalment, però, aquest projecte de bestialisme al servei de la doctrina evolucionista no es va dur a terme per manca de diners.³¹

Sabater va advertir, en els seus treballs de camp fets durant els 27 anys que va viure a Guinea Equatorial, que els goril·les fugien i s'amagaven en sentir la més mínima fressa, escalivats pel comportament assassí dels humans, que els caçaven. Per això, si els volia espiar, havia de fer-ho aguantant la respiració.

El primer naturalista en descobrir que els goril·les són animals pacífics fou Carl Akeley, qui en la dècada dels 1920 els va conèixer en un viatge al Congo. Akeley els descriví com a criatures adorables. El seu entusiasme era tan gran, que arribà a convèncer el go-

31. MIDAS DEKKER: *Lief dier*, Uitgeverij Contact, Amsterdam, 224 pàgs. Recensió d'aquest llibre feta per *Der Spiegel*, núm 1, 1 febrer de 1993, pàg. 196.

vern belga perquè instaurés el primer Parc Nacional d'Àfrica destinat, principalment, a protegir els goril·les de muntanya (*gorilla gorilla beringei*), diferents dels que habiten la plana equatorial. L'esmentada reserva, en la primera etapa, ocupava els vuit volcans coneguts per Virunga, d'entre 3.000 i 5.000 metres d'alçada. Estan en línia aproximadament nord-sud i serveixen de frontera entre les noves repúbliques d'Uganda, Zaire i Ruanda. Després, el parc s'estengué cap al nord fins al massís del Ruwenzori. El nord-americà Schaller (1959-1960) va aconseguir que els animals s'habituessin a la seva presència, però sempre a alguns metres de distància. Els seus estudis, publicats per la Universitat de Chicago, expliquen que, per poder estudiar-los a fons, cal que els goril·les acceptin el científic com un ser familiar, no estrany al seu món.

El 1965, seguint el criteri de Schaller, la investigadora nord-americana Dian Fossey aconseguí observar els goril·les en el seu estat natural a les muntanyes volcàniques del Virunga Park, a Ruanda. Fossey, amb les seves pautes d'apaivagament, va introduir l'ambient de seguretat que els goril·les necessitaven per tal d'admetre un humà dins el seu grup. Pogué estudiar-ne la conducta, treure'n fotografies i pel·lícules, sense que els goril·les canviessin el seu comportament o fugissin degut a la presència humana. La pel·lícula *Gorilas en la neblina* narra la vida d'aquesta investigadora i la seva lluita per protegir els goril·les de la depredació humana. Sabater diu que el film és sensacionalista, poc verídic, emprà goril·les de plàstic i introdueix escenes sentimentals poc probables. Si això fos poc, afegeix que el físic de l'actriu, meritòria en la seva tasca interpretativa, té poc a veure amb la Dian Fossey real.³²

32. JORDI SABATER I PI: Història Humana dels goril·les a la boira. *Diari de Barcelona*, diumenge 16 d'abril de 1989.

L'estiu de 1972, Jordi Sabater va fer una expedició al campament de Dian Fossey, convidat per la investigadora nord-americana, que coneixia els treballs pioners de Sabater sobre la conducta dels goril·les de la plana, començats durant els anys cinquanta. Tant Sabater com Fossey mantenien una cordial relació epistolar des que ella va començar la seva activitat al Virunga Park. Ambdós treballaven per a The National Geographic Society de Washington, que, juntament amb la Universitat de Cambridge, havia muntat en aquella zona el Karisoke Research Center. Sabater aconseguí un total de 29,03 hores de contacte directe amb els animals a distàncies no superiors als 10 metres, en un estudi realitzat sota la direcció del doctor Alexander Harcourt de la Cambridge University.

Fossey, que després de set anys coneixia molt bé la conducta dels goril·les, havia desenvolupat un complicat sistema de comportar-se en presència dels pòngids. Va acompanyar Sabater al bosc durant els dos primers dies i li va ensenyar les tècniques de contacte. Sabater aprengué, per exemple, que els goril·les no es malfiaven si feia com si mengés i mostrava satisfacció menjant. Quan un animal menja, no ataca. Asseure's en terra amb els braços i cames recollits era també un senyal que no intentava atacar, ja que la grandària pot ser un factor inhibidor o desencadenant de la por. Era convenient no mostrar les mans obertes i, en desplaçar-se, havia de fer-ho suaument amb moviments pausats. De tant en tant calia donar-se uns copets al pit per tal que els goril·les poguessin localitzar el grup d'observadors entre els coscolls i es tranquil·litessin.

Fruit de l'expedició de Sabater als dominis de Dian Fossey fou un treball sobre la demografia dels goril·les, firmat conjuntament per Harcourt, Fossey i Sabater, i publicat el 1981 en el *Journal Zoo-*

logical Society of London.³³ Igual que Sabater, Dian Fossey era autodidacta. No tenia estudis superiors, però aspirava a un Ph. D. (doctorat), distinció que algunes universitats angleses i americanes poden atorgar en casos molt especials. Després de molts d'anys li ho van concedir amb l'ajut del doctor Hinde de Cambridge, ben conegut pels seus treballs d'eto-primatologia.

Els coneixements de Sabater sobre els goril·les i els ximpanzés arribaren a ser tan profunds, que fins i tot abans de fer la llicenciatura publicà amb C. L. Jones un llibre emprat com a text a moltes universitats dels Estats Units.³⁴ Com que no s'havia fet mai un tipus de treball així, Sabater hagué d'inventar-se la seva pròpia metodologia. Va idear fórmules per categoritzar les seves observacions i poder-ne obtenir resultats útils per a la ciència.

Sabater va descobrir que els ximpanzés es fabricaven uns bastons per a pescar tèrmits, insectes semblants a les formigues, grans rosegadors de vegetals i de fusta, que constitueixen un menjar exquisit per a aquests pòngids. Segons els estris fabricats, Sabater va poder definir les diverses cultures dels ximpanzés. Els seus treballs foren recollits pel professor Edward O. Wilson, de la Universitat de Harvard, que escriu:

«Els ximpanzés són capaços d'inventar tècniques i de transmetre-les als altres. L'ús de trossos de fusta per a obrir caixes d'aliments n'és un cas. Algun individu de la reserva de Gombe ho inventà i després es va estendre per imitació. Una femella, nova en

33. HARCOURT, A.H.; FOSSEY, D.; SABATER PI, J. (1981): «Demography of *Gorilla gorilla* in the wild», *Journal Zoological Society of London* n° 195, pp. 215-233. London.

34. JONES, CL.; J. SABATER PI (1971): *Comparative ecology of Gorilla gorilla and Pan troglodytes in Rio Muni, West Africa*. Bibliotheca Primatologica n°13 (Karger), Basel, Suïssa (96 pàgs.).

aquella àrea, romangué amagada darrera la brossa mentre observava els altres quan tractaven d'obrir la caixa. Durant la quarta visita, va sortir de l'amagatall, agafà un tros de fusta i començà a forçar la caixa. Cada conducta d'ús d'estrís registrada a Àfrica és limitada a certes poblacions de ximpanzés. Però té una distribució bastant contínua dins aquella àrea. Aquest és justament el model esperat si la conducta es difon culturalment. Els mapes d'ús d'estrís pel ximpanzé, preparats recentment pel zoòleg espanyol Jordi Sabater i Pi, poden ser col·locats sense que cridin l'atenció dins qualsevol capítol sobre cultures primitives en un llibre de text d'antropologia. Encara que són indirectes, la majoria de proves sobre la invenció i l'ús d'estrís suggereixen que la majoria dels simis han aconseguit traspassar el llindar de l'evolució cultural i d'aquesta manera, en un sentit important, han passat al domini humà.»³⁵

En una de les visites que vaig fer al professor Sabater i Pi al seu pis de Barcelona, em va mostrar una col·lecció de bastons gelosament guardats dins una tela de vellut.

—Miri —em digué—, aquests bastons són fabricats pels ximpanzés. En tinc més. Tots són pràcticament iguals. La punta ha estat manipulada especialment amb pedres per fer el terminal en forma de pinzell o d'escombra. Són quasi com un material sagrat.

Després em va mostrar uns blocs enquadernats, tots ells escrits a mà.

—Això són llibretes de camp. Són coses recollides mentre vaig estar treballant. Veus?, per exemple, el dia 11.02.67, al Monte Okorobikó. Sortíem a les 6,30 del matí, amb el guia Joan Macià... etc. Aquí té la fotografia d'un goril·la feta amb teleobjectiu. No era pe-

35. EDWARD O. WILSON: *On Human Nature*, Harvard University Press, 1978, pàg. 31.

rillós. Les fotos es tiraven de lluny. A les llibretes de camp jo hi anava apuntant tot el que veia, però seguint un criteri cronològic i molt explicatiu en plànols. Perquè després això, despullant-ho, serveix per a fer treballs. Aquestes llibretes són la mare dels treballs. Jo les vaig fer enquadrar i després les regalaré a la Universitat. Vull regalar tots els meus llibres a la Universitat de Barcelona.

LA INDEPENDÈNCIA DE GUINEA

El 1956 el govern espanyol va convertir el territori colonial de Guinea Equatorial en província del Golf de Guinea, concedint als seus habitants la ciutadania espanyola. Però arran de la descolonització africana dels anys seixanta, l'ONU pressionà el govern espanyol, a partir de 1962, per descolonitzar Guinea Equatorial. La campanya anti-colonial responia als interessos de les dues superpotències sorgides de la segona guerra mundial, Estats Units i la URSS, que tractaven així de debilitar la influència europea al continent africà.

El juliol de 1962 Franco, tot i conservant bon nombre de ministres militars, canvià el rumb del seu govern, donant-hi cabuda a membres de l'Opus Dei i reduint així la influència de la Falange,³⁶ que predicava un imperialisme desfasat. El dictador veia amb bons ulls el favor que li dispensaven els organismes internacionals, que admetien Espanya sense obligar-lo a abandonar el poder o a introduir reformes democràtiques que haguessin significat la seva mort

36. Falange Española Tradicionalista y de las JONS (Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista) era el partit totalitari espanyol, d'ideologia equivalent al nazisme alemany o al feixisme italià.

política. El govern espanyol havia demanat el 9 de febrer d'aquell mateix any l'associació d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea (CEE). El dia següent va crear per decret el càrrec de comissari del Pla de Desenvolupament, amb categoria de subsecretari adscrit a la Presidència. El nomenament va recaure en Laureano López Rodó, membre destacat de l'Opus Dei. L'excusa immediata que es féu servir pel canvi de govern del juliol foren les vagues a la mineria de carbó d'Astúries, durant la primavera, que s'havien estès a altres zones industrials. Al ministeri d'Exteriors continuava l'incombustible Fernando María de Castiella, d'Acció Catòlica.

El tarannà dels membres de l'Opus era molt més obert i europeïtzant que no la militància irreductible dels falangistes, fidels a una ideologia nacional-socialista que havia estat derrotada en la segona guerra mundial. Els opusdeïstes donaven la impressió de bons gestors i d'entendre l'economia. Foren coneguts com a «tecnòcrates», més pragmàtics que ideòlegs. La seva entrada al govern es féu per via de l'almirall Luís Carrero Blanco, ministre subsecretari de la Presidència i home de confiança de Franco. Carrero s'havia fet de l'Opus per influència de López Rodó, segons explicaven en aquella època els cenacles polítics.

El nou govern posà aviat fil a l'agulla. Calia modernitzar el país i construir les necessàries infraestructures. El 14 d'octubre de 1962, Carrero Blanco, acompanyat del director general de Plazas y Provincias Africanas, del governador general de la regió i del governador civil de Río Muni, visità damunt les set de la tarda el centre d'Ikunde, prop de Bata. La visita no estava anunciada i Jordi Sabater no els va poder rebre. Al centre només hi havia el vigilant que cuidava els animals. Més tard, al sopar de gala ofert al ministre, el governador civil de Río Muni va dir a Sabater que el govern tenia interès en tenir un zoo a Bata, amb una col·lecció de fauna repre-

sentativa de Guinea. El dia següent Sabater proposà a Jonch per carta que, quan fossin construïdes les noves dependències i la seva casa d'Ikunde, es fes també un petit laboratori de biologia i una biblioteca especialitzada que podrien mostrar als visitants.

Carrero, durant la seva visita, va dir que Espanya no abandonaria els territoris i que l'any següent el govern espanyol invertiria 400 milions de pessetes per a asfaltar totes les carreteres, construir poblats model i noves escoles. El ministre acomplí parcialment la paraula. Durant els anys següents van millorar moltes coses a Guinea. Les autoritats espanyoles es movien amb pressupostos més generosos i semblaven disposades a fer veritat la profecia de Carrero: «Guinea serà, en uns anys, el racó més bonic d'Àfrica.» A la Península hom no s'assabentava de res, perquè la qüestió de Guinea era secret oficial. Tradicionalment, Guinea Equatorial estava sota la jurisdicció de les autoritats de Marina. Carrero Blanco era almirall i, sent president del govern, les qüestions relacionades amb Guinea no passaven per Exteriors, sinó que depenien directament del gabinet de Presidència.

Males llengües deien que Carrero tenia interessos a Guinea, concretament en l'explotació forestal de la companyia ALENA. Per això el govern espanyol volia conservar el territori. Però ALENA era una explotació molt antiga i ben assentada. Treballava de forma totalment legal, a diferència d'altres explotacions locals. Tant Enric Rosselló com Jordi Sabater opinen que Carrero no devia ser dels accionistes principals d'ALENA i l'interès que pogués tenir per retenir Guinea no era particular, sinó estatal, ja que s'havia aconseguit millorar la producció de cacau i l'exportació de fusta era important. El fet que la qüestió de Guinea fos declarada secret oficial no té massa importància, ja que durant el franquisme, diu Sabater, «tot era secret, qualsevol bestiesa era declarada secret oficial».

Mercès a la seva amistat amb el governador de Río Muni i a la generositat del pressupost, Sabater va poder contribuir a que el parc natural de Monte Raíces no fos destruït, protegint així la flora i la fauna de la depredació de les companyies forestals. Va proposar un parc natural nou, el del Monte del Frío, que degut a la independència no es va poder realitzar. Explica Sabater:

—Hi havia uns individus a Guinea, molt vinculats amb l'administració, que deien que no interessava conservar Monte Raíces, l'únic parc natural de Guinea. Segons ells, el millor que es podia fer era tallar els arbres i aprofitar-ne la fusta. Aleshores el governador, coronel Víctor Suances i Díaz del Río, va cridar els enginyers forestals i també a mi per demanar-nos l'opinió. Els enginyers forestals van respondre: «Això s'ha d'estudiar.» El governador va dir: «Molt bé, d'acord. Jo els ajudaré. Els posaré un avió a la seva disposició i vostès facin estudis de camp i estudis aeris amb fotografies, etc. per veure si realment val la pena conservar Monte Raíces. Si no, busquin un emplaçament paral·lel del parc a un altre lloc.» Llavors vam fer l'estudi. Hi vam treballar durant molt de temps. Obtinguérem un munt de fotografies i documentació, que s'ha perdut. Jo n'he salvat una part. Vam demostrar que el bosc no es podia tallar. Era una zona interessant que s'havia de preservar. El governador ens escoltà i es va conservar el bosc, contra l'oposició de molta gent, i també d'alguns militars. A més, vam dir al governador que seria molt interessant fer un altre parc. Des de l'avió, vam veure que hi havia una altra zona pràcticament verge, deshabitada, que es podia protegir. El governador va donar el permís, però ja era tard. Van venir la autonomia i la independència. Naturalment, als indígenes no els parlis de parcs, ja que l'única cosa que volen és matar-ho tot i menjar-s'ho. Especialment els ministres indígenes, el que volen és tallar com més arbres millor per vendre's la fusta. Abans de la independència, els

més interessats en arrasar els parcs eren els administradors espanyols que, amb companyies forestals locals, pretenien fer negoci.³⁷

Però el territori no es podia conservar perquè la pressió de l'ONU era molt forta. A més, quan arribaren els transistors, els indígenes escoltaven les soflames anti-colonialistes de Ràdio Moscou i de les emissores que servien interessos nord-americans. Gairebé podria dir-se que la URSS fou la principal responsable de la descolonització europea d'Àfrica. El 99% de les revoltes indígenes ho foren per incitació directa o indirecta de la URSS i dels països de l'òrbita soviètica. Els indígenes polititzats alimentaven l'odi anti-colonialista sintonitzant les emissions d'ona curta de Ràdio Moscou. També els partits comunistes de les metròpolis eren activistes contra el colonialisme.

El procés que va portar a la independència de Guinea Equatorial no podia haver-se dut pitjor. Com era costum en aquella època de dictadura, es va coure en un despatx oficial de Madrid sense demanar consell ni raó als directament més afectats, encara que fossin les mateixes autoritats colonials espanyoles.

Jordi Sabater conta una anècdota que revela clarament el menyspreu del centralisme franquista per la gent d'ultramar:

«Jo tenia un aparell de ràdio molt potent, una Zenith. Com que jo començava a treballar molt d'hora, a les sis del matí, escoltava la BBC de Londres, en anglès, que feia un programa molt bo dedicat a Àfrica. Jo tenia molta amistat amb el governador de Río Muni, el coronel Víctor Suances i Díaz del Río, el qual havia estat ajudant de camp de Franco. Era un home molt considerat que no feia res sense consultar. Jo l'apreciava molt i amb mi es va portar sempre molt bé, encara que jo també el vaig ajudar. Però també vaig ajudar altra

37. Jordi Sabater i Pi, conversa mantinguda a Barcelona el dia 3 de febrer de 1993.

gent que després no es va portar gens bé amb mi. El governador general, l'almirall Cervera, estava a Santa Isabel de Fernando Poo, ara Malabo. Recordo que un dia al matí la BBC va dir: «El consell de ministres espanyol d'ahir a la tarda ha concedit a Guinea Equatorial una autonomia». Vaig quedar parat, perquè jo no en sabia res. Vaig agafar el Land Rover, me'n vaig anar al palau del governador, a Bata, i li vaig sol·licitar una audiència.

»—Miri, escolti, crec que vostè ja ho deu saber. Però la BBC ha dit aquest matí que el consell de ministres d'ahir va donar l'autonomia a Guinea.

»—Res, no pot ser. Jo no en sé res, d'això —em respongué.

»—Miri, perdoni, només li he dit el que he sentit per la ràdio.

»—Res, home, moltes gràcies, però d'això res, eh? Perquè, home, vostè comprendrà que jo ho hauria sabut abans.

»—Sí, és clar, evidentment.

»—A més, no ho comentis amb ningú.

»—No, miri, només que acabo de sentir-ho i he vingut de seguida a dir-li-ho.

»Ningú a Guinea no havia parlat mai d'autonomia. Me'n vaig anar a treballar i a la tarda, quan vaig arribar a casa, vingué un soldat amb el cotxe del governador.

»—De part del Sr. Governador —em diu—, per favor, pugui que ell vol parlar amb vostè.

»Jo em vaig estranyar. No sabia què volia. Hi vaig anar fins i tot una mica cohibit. Em va rebre i em digué:

»—Sabater, vostè tenia raó. Aquests caparrons han donat l'autonomia i no m'havien dit res. Ara acabo de rebre un telegrama. Això és massa. Fixi's vostè la desconsideració en què ens tenen! Perquè ni el governador general ho sabia!

»Aquest fet és històric», conclou Sabater.

Espanya va iniciar la descolonització el novembre de 1963 amb la llei de l'Estatut d'Autonomia per a la província de Guinea. L'any següent es va establir el govern autònom de Guinea Equatorial que, juntament amb una comissaria general del govern de Madrid, empenqué un període d'autogestió. Després es va convocar a Madrid la Conferència Constitucional, amb assistència de 47 delegats guineans. D'aquesta conferència sortiren dues constitucions, totalment oposades: una, redactada pel notari madrileny Antonio García Trevijano, portaveu de la Junta Democràtica, que era l'assessor i el forjador de la política de Macias abans de la independència; l'altra, presentada pel govern espanyol, fou recolzada per Bonifacio Ondo Edu, president de *Munge*, per Atanasio Ndongo, líder del *Monalige*, i per altres forces polítiques guineanes oficialistes.

Macias no es deia Macias, sinó Francisco Massié Nguema. Era un intèrpret servil de l'administrador de la demarcació territorial de Mongomó. Cap administrador espanyol sabia parlar la llengua fang. S'havien de valer d'intèrprets, que manipulaven i tergiversaven les converses a la seva manera per tal d'adquirir poder. Macias era un d'aquests intèrprets, que només deia a l'administrador allò que aquest volia sentir. Com a funcionari de l'administració espanyola, durant les lluites independentistes Macias gaudia del títol d'*Emancipado pleno*, que li conferia els mateixos drets dels colonitzadors. Per això, sentint-se un colonitzador més, espanyolitza el seu nom. Després de l'autonomia, fou alcalde de Mongomó. El govern espanyol, desconexedor de la mentalitat indígena, es pensava que li era fidel, però en realitat Macias servia als seus interessos personals, que coincidien amb els dels seus assessors i protectors espanyols que finançaren la seva candidatura durant la campanya electoral. A més de García Trevijano, Macias rebé l'ajut de Francisco J. Armijo, funcionari del Ministeri del Treball, que canvià els cognoms espa-

nyols pels guineans Ndongo Osa i així convèncer els indígenes de la seva total dedicació a la causa de la independència. Armijo, abans de ser funcionari espanyol, tenia una gestoria a Santa Isabel, que li permeté conèixer directament la relació del govern espanyol amb els bubis i explotar-ho després en benefici de la política demagògica de Macias. Darrera ells hi havia interessos molt forts d'empreses espanyoles, d'alguns membres de la Guardia Nacional guineana i de grups econòmics internacionals que volien entrar a Guinea quan fos independent. Macias, servint aquests interessos, es va separar d'Atanasio Ndongo, líder del *Monalige auténtico*, i va formar el partit *Monalige disidente* quan Atanasio va descobrir que Macias, amb el seu grup econòmic, fundava companyies i societats i s'embutxacava diners en nom del *Monalige*.³⁸

Abans de l'autonomia, Espanya era molt refractària a que els negres estudiessin. No hi havia diners per a ningú, però menys encara per als negres. En canvi, després de l'autonomia, el govern espanyol va ser demagògicament fantàstic amb els negres. En dos o tres anys va voler fer un proselitisme que en 80 anys no havia fet. Tot eren facilitats. Es donaren beques per a cursar el batxillerat a homes de més de 20 anys. Un d'aquests fou el més tard president Teodoro Obiang Nguema Mbasogo, que era un noi mesquí de Ndongo, parent de Macias. Va rebre una beca i va fer el batxillerat amb els germans de La Salle. No va haver d'estudiar gaire, ja que els professors eren molt benignes i els aprovaven a tots.

38. Cfr. Ministerio de Asuntos Exteriores: còpia de l'acta de la Conferència Constitucional de Guinea Equatorial aportada, en descàrrec seu, per García Trevijano a la conferència de premsa sobre la seva intervenció a Guinea, celebrada a Madrid el 23 de novembre de 1976. Cfr. també *Guinea Ecuatorial, una dictadura ocultada*, Informe FAM (Frente Anti Macias), Lliga dels Drets dels Pobles, Barcelona (sense data).

Una mica abans de la independència, l'autoritat espanyola va demanar als germans de La Salle, que portaven l'institut de Bata, una selecció de 15 nois que al seu judici fossin espavilats, responsables i pro-espanyols. Aquests joves foren enviats a l'acadèmia militar de Saragossa per fer un curs accelerat d'oficials. Teodoro Obiang va ser un dels escollits. Es va estar a Saragossa uns sis mesos i va tornar alferes. Tots els nois que acabaren amb ell eren alferes de sis mesos. A penes estudiaren. Segons Sabater, l'Obiang no sap res. Va ser un promocionat dels germans de La Salle. Després va estudiar d'advocat per correspondència a la UNED (Universitat d'Ensenyament a Distància), però sembla que no acabà la carrera.

L'oposició coordinada per García Trevijano tampoc no perdia el temps. Armijo, sent funcionari del Ministeri de Treball, donà beques a estudiants que després tornaren a Guinea per recolzar la campanya de Macias i ocupar els primers càrrecs del seu govern. És el cas de Norberto Nsue Micha, que fou ministre de Justícia, i de Pedro Bacale, cap de l'aeroport de Bata.

Atanasio Ndongo, líder del *Monalige auténtico*, era el candidat oficiós d'Espanya per a controlar el procés de descolonització. Era l'home del ministre d'Exteriors, Fernando María Castiella, i el candidat més ben format en política internacional. Però ho feren sense gens de mà esquerra. Bastava que Espanya recolzés Atanasio, perquè els indígenes el prenguessin per un venut i traïdor a la causa de la independència.

Bonifacio Ondo Edu, president de *Munge* i del govern provisional, era el candidat de l'església i d'algunes empreses espanyoles. Home moderat, una bellíssima persona, gaudia de molta popularitat entre la població indígena camperola. Era veí dels Sabater. Es va créixer amb la responsabilitat i el prestigi que els colonitzadors li col·locaren a sobre. Francesc Sabater recorda que durant la cam-

panya electoral, Bonifacio Ondo se l'asseia damunt els genolls i li regalava cartells i banderetes del seu partit.

Quan es feren les eleccions, guanyà Macias, el candidat més demagog. Va imbuir als guineans la falsa creença que tots els espanyols eren gent explotadora, molt racista (en part era cert), i que, una vegada els haguessin fotut fora, ells tindrien les seves cases, els seus cotxes, els seus sous, els seus càrrecs i fins i tot les seves dones. La majoria dels indígenes tenien un nivell cultural baix i era fàcil enlluernar-los amb demagògia barroera. Eren políticament ximplers i no veien més enllà del botí que obtindrien si expulsaven els estrangers. Macias era un manipulador de masses molt bo: «*Echaremos a los blancos, viviremos en las casas de los blancos, tendremos lo mismo que tienen los blancos, tendremos las mujeres de los blancos...*» Aquest era el seu discurs repetit una i altra vegada. Ara bé, Macias, paradoxalment i malgrat la seva campanya anti-espanyola, no anava contra Espanya, sinó contra la constitució presentada pel govern espanyol. Però la conseqüència de la seva demagògia fou l'enverinament del tracte entre els negres i els blancs, que acabà amb la repatriació forçada de la colònia espanyola.

A Fernando Poo el procés de descolonització va ser una mica diferent. L'illa havia rebut influències occidentals en una època molt anterior a Río Muni. El nivell polític i cultural dels fernandinos era més alt. En el moment de la independència no volien dependre de Río Muni, ja que la majoria dels fernandinos eren bubis i bujevas, i temien quedar sotmesos al domini dels fang, més nombrosos i de raça més forta. Per això formaren partits nacionals de tipus ètnic, com la separatista *Union Bubi*, dirigida per Edmundo Bosio Dioco, i el FAM (*Frente Anti Macias*), partidari d'una unió bubi basada en la defensa dels valors humans. Els bubis demanaren al govern d'Espanya que els deixés continuar com a colònia o com Estat associat

a la metròpoli. Però sembla que el govern s'ho volia treure de sobre i els deixà penjats, bé per pressions de l'ONU, bé per la dificultat jurídica de separar els dos territoris, Fernando Poo i Río Muni. L'ex ministre Castiella, abans de morir, va fer unes declaracions a *Cambio 16* acusant Carrero Blanco d'haver fomentat el separatisme bubí. Enric Rosselló, que com a president de la Cambra de Comerç de Fernando Poo va viure de prop el procés, ho resumeix així:

«Els bubis volien dues independències: una de l'illa i l'altra del continent, on hi havia els pàmues. Entenc que políticament es va portar d'una manera desastrosa. Es va fer una sola independència i, a pesar que a les Corts i a tot arreu els bubis van dir que allò seria un genocidi, que els pàmues se'ls carregarien, cosa que va succeir després, el govern espanyol no els va fer gens de cas. Espanya va voler donar la independència per moda de l'època i per pressions de l'ONU, pensant que si donava la independència a Guinea, rebria Gibraltar. Es va demostrar que els qui van fer cas a l'ONU van ser beneïts. Anglaterra no en va fer, de cas, i encara té Gibraltar. O sigui, que Espanya no va aconseguir absolutament res. El govern enviava funcionaris a Guinea per fer coses prèviament determinades des de Madrid. Els funcionaris no coneixien en absolut el territori. Hi havia quantitat de senyors que s'estaven una setmana a Guinea i ja es creien africanistes. I així ens va anar».³⁹

Sabater, ja abans del míting anti-constitucional celebrat per Macias a Ebebiyín, va veure que la cosa acabaria malament. Fou una de les poques persones que ho veié amb temps, potser pel seu coneixement de la llengua fang o per la seva capacitat de valorar objectivament els esdeveniments. Va tenir la previsió d'enviar per correu les coses importants que volia conservar: llibres, llibretes de camp, tre-

39. Enric Rosselló, conversa citada.

balls que tenia fets, objectes fang, etc. La majoria d'espanyols perderen tot quant tenien. Hi havia el precedent del Congo, uns anys abans. La independència del Congo va incidir fortament en l'ànim dels espanyols de Guinea Equatorial, perquè molts d'exiliats europeus del Congo arribaven a Guinea amb cotxe per a embarcar-se i emprendre el viatge de retorn a Europa. Entre els europeus va sorgir una solidaritat admirable. Allotjaven els refugiats en cases particulars, se'ls donava roba, menjar i àdhuc diners per a poder pagar els passatges. Una família de fugitius, encapçalada per Mr. Neville, es va allotjar tres o quatre dies a casa dels Sabater. Mr. Neville, que arribà amb cotxe junt amb la seva dona, era responsable d'una companyia belga concessionària dels transbordadors que creuaven el riu Congo i anaven de Brazzaville (Congo francès) a Kinshasa (Congo belga). Va explicar a Sabater el que havia passat al Congo i Sabater va comprendre de seguida que a la colònia espanyola podria passar el mateix. En canvi, molts espanyols sostenien que a Guinea seria diferent i tenien a Sabater per alarmista o per boig. El govern espanyol, deien, no permetrà que passi res. Que hi anaven d'errats!

La constitució presentada pel govern espanyol fou aprovada per un 65% dels vots en el referèndum de l'11 d'agost de 1968. Era en certa manera una derrota de Macias i obria la il·lusió que Espanya era diferent i que el procés de descolonització estava controlat. A més, en la primera volta de les eleccions generals, Macias no va aconseguir els vots esperats i empatà amb Bonifacio Ondo. Però, ben assessorat pels mentors de l'oposició espanyola, manegà una coalició amb els seus oponents Atanasio Ndong (*Monalige autèntico*), Andrés Moisés, Edmundo Bosio Dioco (*Union Bubi*) i altres líders que li asseguraren el triomf en la segona volta el 22 de setembre de 1968. Macias es veu obligat a compartir el govern amb els coalicionistes, però es reserva la presidència de la República i el Mi-

nisteri de Defensa, sens dubte perquè, coneixent-se ell mateix, es malfiava de la fidelitat democràtica dels seus oponents. Bosio és nomenat vice-president i la cartera d'Afers Estrangers queda en mans d'Atanasio Ndongo. Macias va ordenar fer un cens de les armes de foc que posseïen els europeus. Aquest cens es va convertir realment en una requisita. Els europeus tenien armes de foc per caçar i perquè al principi els colons, per ordre de les autoritats militars espanyoles, formaven sometents d'ordre públic, distribuïts en cèl·lules locals per si passava alguna cosa. Aquells que van lliurar l'arma a la policia guineana per fer el cens, ja no la tornaren a veure més.

El dia 12 d'octubre de 1968, Espanya concedí la independència a Guinea i es va celebrar l'acte solemne de traspàs de poders. Per part guineana firmà Francisco Macias i per part espanyola, el ministre d'Informació i Turisme Manuel Fraga Iribarne. Es celebrà una gran festa. El poble guineà exultava de joia. Alguns espanyols no pogueren reprimir una llàgrima quan es va baixar la bandera. Era el símbol que en el futur ja no tocarien cap flauta en aquell país, ells, que fins aleshores havien dominat l'orquestra.

Macias va organitzar unes milícies i atiava l'ànim dels indígenes amb constants mítings anti-espanyols i anti-europeus. El febrer de 1969 els milicians de Macias eren amos del carrer i tenien els blancs espordits. Sabater, a través de la seva ràdio Zenith, pogué dibuixar-se l'esquema poc optimista de la situació. Va aconsellar la família que comencés a empaquetar i tenir totes les coses a punt. Si passava quelcom, havien de refugiar-se de seguida a la caserna de la Guàrdia Civil. La tensió creixia per moments. Cap al 25 de febrer, el cònsol va aconsellar la colònia espanyola que es refugiés al campament de la Guardia Civil, ja que es temien disturbis violents. Sabater féu pujar la família al Land Rover pràcticament amb el que duia posat i la conduí al campament. Alguns estaven a la platja en banyador i d'allà

se n'anaren de seguida al campament de la Guàrdia Civil. Tothom tenia *in mente* els carnatges del Congo. Per això, quan el president Macias va visitar la colònia de refugiats per convèncer-los que es quedessin, perquè el país els necessitava, la majoria va optar per anar-se'n, ja que, llevat de la Guardia Civil espanyola, ningú no podia garantir-los la seguretat de vida i de béns.

El 28 de febrer l'autoritat espanyola procedí a l'evacuació de la colònia de Bata en un vaixell de la companyia Transmediterránea, el *Ciudad de Pamplona*.

–Nosaltres ho vam deixar tot –explica Núria, l'esposa de Sabater–, però allò que ens interessava, com la feina feta pel meu marit, ens ho vam poder emportar o ho havíem enviat abans. Ens vam trobar dalt del vaixell tots junts. Primer vaig embarcar jo amb les criatures. Els homes van embarcar després, perquè no sabien si hi cabrien. El capità va dir, que vinguin tots, estarem molt atapeïts, però no convé arriscar que es quedin. Al vaixell hi havia poc menjar. Passàrem inconvenients. Però estàvem junts i havíem salvat la vida. Dels que es van quedar, n'hi hagué que van rebre pallisses o van ser maltractats i els van ficar a la presó.

El *Ciudad de Pamplona* estava davant la platja, escortat per una corbeta de la Marina de guerra espanyola. Els guàrdies civils i homes voluntaris portaven a col·libè les senyores i els nens. Ens col·locaren a una barca que ens portà al vaixell.

El vaixell va romandre ancorat tota la nit amb el passatge esperant altres evacuats de l'interior de Río Muni abans de partir.

–Va ser una evacuació tremenda –recorda Sabater–, vam creuar la carretera per a arribar a la barca enmig d'un cordó de guàrdies civils que apuntaven amb les metralleres perquè els negres no ens fessin res.

El seu fill Francesc, que tenia 10 anys, no era gaire conscient del perill que suposaven tots aquells esdeveniments:

–Venir el cònsol a casa, anar al consolat i al campament de la Guardia Civil, amb tot el desplegament d'armes, era una fantàstica aventura: una pel·lícula de la guerra, però de veritat. Diguem que jo només vaig tenir consciència del problema a la coberta del vaixell que ens va repatriar. Ens van embarcar el migdia. Al vespre, a la posta de sol, jo estava a la coberta amb el meu pare i ell em va dir: «Mira aquesta posta de sol i mira bé aquest paisatge, que possiblement ja no el veuràs, o mai més, o en molts d'anys!» I va ser veritat. A la matinada, el vaixell *Ciudad de Pamplona* va salpar i jo no he tornat mai més a Guinea.»⁴⁰

Només els queda el record i una portada de la revista *Gaceta Ilustrada* amb una fotografia titulada *Los últimos de Guinea*. Sabater assenyala:

–Aquesta és la meva dona, aquest és el fill petit i aquest, el fill gran. Aquesta barca ens portava al vaixell...

Sabater va jutjar així la descolonització espanyola de Guinea:

»El desconeixement que de la problemàtica indígena tenien els nostres polítics i els seus assessors, portaren al dictador Massié Nguema (Macias) a una radicalització, molt perillosa, de les seves fòbies contra els blancs. L'arribada al poder d'aquest personatge tan esperpèntic, mescla de cabdill de tribu i de bruixot ancestral, humanament insignificant, però cruel i extraordinàriament sanguinari, fou la conseqüència lògica de la nostra desfasada política africana, escassament intel·ligent, situada sempre d'esquena a la realitat indígena i, àdhuc, voluntàriament aïllada de les maniobres adaptatives i de captació de líders respectats que, des de feia alguns anys, els francesos i anglesos feien en els territoris colonials veïns.»⁴¹

40. Núria Coca, Jordi Sabater i Francesc Sabater, converses citades.

41. «Autobiografía intelectual de J. Sabater Pi», en *Boletín de Información y Documentación Anthropos* núms. 26 y 27 de 1983, dedicat a l'Etologia.

La situació creada per la revolució de Macias desagradava profundament a una part dels indígenes. Tornant d'una Conferència a Addis Abeba, Atanasio Ndongo, l'home de Castiella, va gestionar a correccueta a Madrid un cop d'Estat contra Macias. Un avió especial traslladà Atanasio i Saturnino Ibongo a Guinea. Allà, la matinada del dia 5 de març de 1969, amb l'ajut d'alguns militars de Santa Isabel i d'alguns membres de la Guardia Nacional i de la Marina de Bata i Río Benito, Atanasio Ndongo féu empresonar ministres i militars, entre ells Angel Masié, ministre de l'Interior. Macias, qui per una carta de García Trevijano probablement ja s'esperava una cosa així, no va dormir al palau presidencial i escapà a un lloc desconegut, des d'on dirigia les forces institucionals i les seves joventuts milicianes. Durant quatre hores, Atanasio Ndongo, des del palau presidencial, semblava dominar la situació. Però, cap a les 11 del matí, es veié acorralat per les forces fidels a Macias. Tement per la pell o obligat, saltà des de la finestra del despatx a un pati interior i sofrí fractures greus. Membres de les joventuts milicianes l'apallissaren abans de traslladar-lo a l'Hospital General, on, segons el FAM (*Frente Anti Macias*), fou assassinat.

La repressió de Macias va ser ferotge i continuà durant els anys següents, fins a la seva mort també violenta. El mateix dia del cop d'Estat, Macias declarà l'estat d'excepció i repartí armes entre les seves joventuts milicianes. Implantà una dictadura terrible i sanguinària que aplicava sistemàticament la tortura i l'assassinat dels oponents.

El dia 8 de març de 1969, dos dies després del cop d'Estat a Guinea, Franco despatxà a El Pardo amb el seu cosí i secretari particular, general Francisco Franco Salgado-Araujo, el qual en el seu llibre *Mis conversaciones privadas con Franco* resumeix així les paraules del cap d'Estat espanyol:

«Parece ser que fracasó el golpe de Estado y que ahora se lucha bajo el control del presidente Macias. Todas estas ambiciones son frecuentes en países que empiezan el camino de la independencia. Poco a poco los ánimos se irán serenando. Nosotros, con arreglo a los criterios de la Sociedad de Naciones, los declaramos libres con la mayor buena fe; así que sólo deseo la evacuación de los españoles que quieran irse y gestionaré la intervención de las Naciones Unidas para que se proteja la vida de nuestros compatriotas que deseen permanecer allí y continuar sus negocios en la antigua colonia.»

Franco diu que el govern ha donat instruccions al cap de les companyies de la Guardia Civil que encara queden a l'ex colònia perquè defensin els interessos espanyols rendint compte a les autoritats legítimes:

«El gobierno ha dispuesto el acuartelamiento de la guardia civil para evitar en lo posible su intervención, con objeto de que no se complique más la situación. También hemos movilizado la flota de la Transmediterránea para que la evacuación de súbditos españoles sea más rápida y hemos solicitado la intervención de la Cruz Roja Internacional para que ejerza su humanitaria misión, ya que se cree que hay muertos y bastantes heridos.»

El seu cosí li diu que alguns comentaristes opinen que la independència es va donar massa aviat, tal vegada per fer mèrits davant les Nacions Unides per obligar a Anglaterra a tornar-nos Gibraltar. Franco respon:

«Nuestra política es el mantener y cumplir las órdenes de la So-

*ciudad de Naciones, y esto se ha de reconocer en dicha asamblea y recogeremos sus frutos.»*⁴²

La visió política del Generalísimo era, com es pot comprovar, molt fina.

L'AFER DEL PARC ZOOLOGIC

L'arribada a Barcelona no fou gens triomfal, sinó més aviat traumàtica. Per sort Sabater, arran de la tramesa del goril·la blanc, havia aconseguit que el fessin funcionari de l'Ajuntament. En conseqüència, tenia un lloc de treball assegurat com a «conservador no titulat» del Parc Zoològic de Barcelona. Ell i la seva esposa ja havien viscut a Barcelona. Però els seus fills, equatoguineans de naixença i d'esperit, ho passaren molt malament i els costà força adaptar-se a la vida agitada de la metròpoli. El nen gran feia cinquè i el petit, primer curs de batxillerat. Francesc Sabater, el fill petit, defineix així la seva tragèdia d'infant:

–Vam estar anys per adaptar-nos al sistema educatiu espanyol, a viure en una gran ciutat, a no poder sortir al carrer a causa dels cotxes. Quan jo tenia 10 anys, pensava fer el batxillerat a Bata, venir a la Península per estudiar a la Universitat i tornar a Guinea. Perquè aquí, tot i que hi teníem família, no era la meva terra. Jo havia nascut a Guinea, era guineà. Aquí em trobava com un peix fora de l'aigua.

42. Cfr. TENIENTE GENERAL FRANCISCO FRANCO SALGADO-ARAUJO, *Mis conversaciones privadas con Franco*, Planeta, col. Espejo de España, Barcelona 1976, pàg. 542 ss.

La seva mare explica les causes de la inadaptació escolar.

–Els van inscriure, a mig curs, a un institut de Barcelona. El ministeri va obligar a que els acceptessin amb les notes que duien de Guinea. Però això, als professors d'aquí, els va caure malament i ho feren pagar als nois. Allà a un curs de batxillerat hi havia, per exemple, cinc blancs i quinze negres. El nivell era més baix que el d'aquí, perquè mancava una bona preparació en l'ensenyament primari.

També Jordi Sabater, tot i que parcialment seguia la seva vocació, patia el canvi. De seguida s'adonà que la major part de gent que l'envoltava tenia una mentalitat burocràtica. Donava més valor a un títol que als seus coneixements. Havent-hi alguna divergència de criteri en la seva feina, més d'una vegada li digueren: «Bé, sí, vostè té una pràctica, però al cap i a la fi vostè no és ningú, perquè no ha estudiat i no té títol.» Ell ho tenia clavat ben endins. Era injust i feia el possible, ja que no podia convèncer la gent amb un diploma, de convèncer-la referint els treballs que havia publicat, la feina que havia fet i les autoritats mundials amb qui tenia relació.

Per això, de seguida que tingué oportunitat, el 1970, va fer i superar les proves d'ingrés a Universitat per a persones majors de 25 anys. Mentre treballava i continuava la recerca, anava cursant la carrera de Psicologia. El biòleg Ferran Costa, director comercial del Parc Zoològic de Barcelona, tenia uns 18 anys quan va conèixer Jordi Sabater. Costa havia entrat de becari al Zoo i de Sabater havia sentit dir que tornava de Guinea i que tenia inquietuds culturals.

–Era un home que jo penso que estant aquí encara no s'havia adaptat. El Sabater que jo conec en la meua època de becari és una persona que està molt tancada al seu despatx, molt metòdica, molt ordenada en la seva vida. El primer que fa quan arriba és anar a veure els animals. Fa tota la feina a les mateixes hores, sempre igual. Després es tanca al despatx a llegir llibres, a escriure i a fer funcions

més de taula. Quan jo el veia, li preguntava per la seva estada a Àfrica, un continent que sempre m'ha apassionat. Ell em mostrava dibuixos, que feia amb una facilitat tremenda, agafats de models vistos al natural. Sabater Pi va estudiar la carrera quan ja era una persona adulta. La meua època de becari coincideix amb la seva època universitària. Va fer la carrera treballant, si bé molts temes ja els portava estudiats d'abans. Molts dies no se n'anava a casa al migdia. Es quedava a dinar al Zoo. Era una persona molt respectada.⁴³

Ben aviat Sabater, pels seus coneixements i la seva dedicació, es va convertir en la mà dreta d'Antoni Jonch, el director. Hi ha qui sospita que Sabater va escriure, durant un temps, els textos de Jonch. Cert és que li revisava els articles. Sabater no tenia hores. Acudia de nit al Zoo quan alguna femella de goril·la anava de part.

–Jo crec –explica Ferran Costa– que hi hagué una simbiosi total de Sabater amb el Zoo. Ell va ser molt bo per al Zoo de Barcelona i el Zoo també el va ajudar molt. Quan va ser nomenat conservador, va saber aprofitar el càrrec i va ser molt beneficiós per a la institució degut als seus contactes internacionals. El Zoo també el va ajudar quan va decidir estudiar la carrera, mostrant-se flexible en l'horari. Se'l va recolzar. Hi hagué un bon esperit de col·laboració per les dues bandes. Sabater i Antoni Jonch, el director, juntament amb la senyora Rosario Nos, formaven un equip excel·lent.

El biòleg Jaume Xampeny i Baró, director tècnic del Zoo, expressa una opinió semblant. Va ingressar al Zoo el 1972, quan Sabater era conservador de primats. Pocs mesos després es va inaugurar el terrari i Sabater també n'era el conservador.

–Pel que jo vaig veure quan vaig arribar –explica Xampeny–, Sa-

43. Ferran Costa, biòleg, director comercial del Parc Zoològic de Barcelona. Conversa mantinguda el 15 de gener de 1993.

bater Pi era per un cantó el conservador de primats, bàsicament, i per l'altre cantó com la mà dreta del director, Antoni Jonch. Entre Jonch, la senyora Nos i ell, els tres portaven el Zoo. Després vam anar entrant tots els altres. El veterinari era Romà Luera i Carbó. Publicaven la revista *Zoo*, que estava força bé i servia per fer intercanvis amb altres revistes zoològiques, ja que pràcticament no hi havia pressupost ni per llibres. Després va començar a entrar més equip tècnic. La missió d'un conservador és estar al front d'una secció i portar tota la gestió de les instal·lacions, dels animals, de les adquisicions d'animals i dels que s'han de posar a la llista d'excedents perquè sobren. També s'ha d'ocupar de l'alimentació dels animals d'acord amb el servei veterinari i de les relacions amb el personal al seu càrrec. Normalment, cada secció té uns cuidadors, un encarregat i el conservador, que és el responsable de la secció i ha de resoldre tots els problemes de personal que puguin sorgir. No forçosament el conservador ha de tenir títol universitari, ja que Sabater durant molts anys no en tenia. Però cal que conegui el que té entre mans. Ell tenia, potser, en aquells moments un bagatge millor que molts d'altres. No era allò d'estudiar a la facultat què és un goril·la, sinó que l'havia vist en el seu biòtop i l'havia estudiat directament. També havia tingut molta relació amb la gent que treballava amb goril·les. Ara, que ja fa anys que no està al Zoo, quan anem a un congrés, gent de zoo, no gent d'universitat, ens pregunta per Sabater. Com que va ser dels primers que va publicar les recerques, a qualsevol treball que es faci sobre goril·les o ximpanzés el citen. Els primers treballs sobre la densitat de la població de goril·les a Guinea Equatorial els va fer ell.⁴⁴

44. Jaume Xampany i Baró, biòleg, director tècnic del Parc Zoològic de Barcelona, conversa mantinguda l'11 de gener de 1993.

Sabater no perdia oportunitat d'imbuir a Jonch la idea que el Zoo havia d'obrir-se a la recerca i esdevenir una institució cultural didàctica; no havia de conformar-se en ser un parc d'animals d'exhibició. Jonch s'engrescà amb aquesta idea i la va fer seva. El 1971 va publicar un article a la revista *Destino* on feia l'esbós d'un futur Centre de Biologia Animal Aplicada:

«Imaginem-nos, per un moment, un edifici equipat amb material modern, i al seu front, en les seves diverses seccions de fisiologia animal, genètica, hematologia, osteologia, psicologia, etc., autèntics professors i especialistes, complementats amb els seus respectius ajudants i un cens notable de becaris. La seva matèria primera la constituïrien els mateixos animals del Zoo, convertits, sense adonar-nos-en, a la categoria d'uns éssers excepcionals, tant en el transcurs de la seva vida com en el lliurament del seu cadàver, elevat a la condició de 'material valuós' el dia que la mort ho decidís... Tota una legió d'universitaris podrien, ordenadament, participar d'aquesta font inèdita de riquesa formativa i d'investigació, elevant aquesta institució fins a ser una de les més profitoses i de prestigi del país.»

Però el projecte, tot i haver-lo aprovat el Ple de l'Ajuntament, s'anà ajornant degut a la manca de recursos econòmics i potser també perquè l'ambient polític de l'època, a les acaballes del règim franquista, no era el més adequat. Durant la dècada dels vuitanta, les prioritats culturals de l'Ajuntament de Barcelona anaven per uns altres camins. El Centre de Biologia no s'arribà a crear, almenys de la manera que havia estat projectat.⁴⁵ No obstant, Jordi Sabater, ja essent catedràtic de la Universitat, fidel a la seva idea de convertir el Zoo en una institució didàctica i de recerca, va gestionar un conveni de col·laboració entre el Parc Zoològic de Barcelona i el Departament

45. Cfr. EMILI PONS: *El Parc Zoològic de Barcelona*, ob. cit., pàg. 174.

ment de Psiquiatria i Psicobiologia Clínica de la Universitat de Barcelona. Firmat el maig de 1987, aquest conveni permet que els alumnes de l'assignatura d'Etologia i els doctorands de la subunitat puguin fer treballs científics al Zoo.

El canvi polític que suposà la mort de Franco, la pujada al tron del rei Joan Carles I i la instauració de la democràcia no va afectar tant la vida i la feina de Sabater com la pujada al poder dels socialistes. «*A España no la reconocerá ni la madre que la parió*» fou el crit d'Alfonso Guerra, vice-president del primer govern socialista, quan el seu partit, el PSOE, va guanyar les eleccions generals de 1982 amb quasi deu milions de vots. Era una promesa per als seus fidels i una amenaça –que es va acomplir llargament– per als infidels o indiferents. Sabater era més aviat d'aquests últims, dels indiferents. Feia la seva tasca al Zoo i procurava treure temps d'on no n'hi havia per als seus estudis. L'agost de 1974, sota el patrocini del Parc Zoològic viatjà a Kènia, Tanzània i Etiòpia dedicat a una visió ràpida de la fauna i flora d'aquests països. Obtingué el títol de llicenciat en Filosofia i Lletres, rama de Psicologia, el 16 de desembre de 1976 amb la qualificació d'excel·lent per unanimitat i premi extraordinari de llicenciatura. El 29 de maig de 1981 va aconseguir, amb la mateixa nota *cum laude*, el títol de doctor i el premi extraordinari de doctorat. S'havia tret l'espina que té clavada tot autodidacta. Segurament no cabia en si de goig, car no sospitava la corona d'espines que li tenia preparat el destí, per obra i gràcia del canvi polític que es produïa al seu entorn.

L'instrument, voluntari o no, del calvari que patiren Antoni Jonch i Jordi Sabater al Zoo, fins al seu comiat de mala manera, es diu Jaume Vergés i Coch. El 1985, el consistori barceloní, presidit per l'alcalde Pascual Maragall i Mira, desvinculà el Zoo del Servei Municipal de Parcs i Jardins creant la Societat Privada Municipal

Parc Zoològic de Barcelona. Els funcionaris van ser comminats a anar-se'n a l'Ajuntament o quedar-s'hi com a simples empleats. Jordi Sabater va intentar passar al Museu Etnològic, que dirigia August Panyella, amb el qual havia tingut molta relació. Panyella deia que sí, que hi anés, però Sabater aviat va veure que no el volia. Quan la cosa es posà més seriosa, li va posar aquesta excusa: «Home, sí, però no hi tens despatx; hauràs d'anar al magatzem.» Jaume Vergés, el gerent de la nova Societat Privada Municipal, semblava tenir la consigna de fer neteja del personal dirigent. Sota la seva inexorable guillotina caigueren els caps d'Antoni Jonch, Jordi Sabater i Rosario Nos.

–Vergés –diu Sabater– no era socialista. Procedia d'ESADE i el movia un afany personal de protagonisme que el duia a eliminar tot aquell que li pogués fer ombra. Tenia un concepte purament mercantilista del Zoo: Zoo = negoci, i prou. No tenia contemplacions ni cultura de cap tipus. Era un individu anti-cultura. Abans d'en Vergés hi hagué el senyor Termes, que sí que era socialista. Era un home condescendent amb qui s'hi podia dialogar. Però només hi va estar uns mesos.⁴⁶

–Quan va entrar en Vergés –explica Ferran Costa–, va donar a l'Antoni Jonch, que havia estat director durant gairebé trenta anys, la jubilació anticipada per treure-se'l de sobre. Antoni Jonch ha estat una fita inqüestionable en la història del Zoo. Vergés venia disposat a fer un canvi dins el Parc Zoològic sens dubte amb una intenció política. Jonch era un home gran que havia fet el Zoo i tenia un prestigi internacional i un carisma molt fort. Aleshores els *parvenus* van entendre que si no el retiraven seria molt difícil poder

46. Jordi Sabater i Pi, conversa mantinguda a Barcelona el dia 27 d'abril de 1993.

manar. Jonch entrà en conflicte perquè no entenia massa el nou sistema de manar. Estava acostumat a fer i desfer. D'aquí ve la formació de la Societat Privada Municipal i la retirada de Jonch per la via de la jubilació. Vergés era un enginyer industrial passat per l'ESADE. Havia treballat en laboratoris farmacèutics, a Philips i a la paperera Torras. Era un *yuppie* que aplicava la cartilla al peu de la lletra per obtenir un bon compte de resultats, sense que el frenessin gaire els criteris ètics i morals. No estava gens familiaritzat amb les característiques especials d'un Parc Zoològic. Mantenia criteris estrictament empresarials, sense escoltar ningú, i ha deixat bastant mal record en moltes persones que treballen o treballaven al Zoo.⁴⁷

Sabater no pot evitar un rictus d'amargor en recordar aquella època, en què l'actitud de la direcció del Zoo el va abocar a una greu depressió.

—Em van tractar malament. Jo crec que era un problema d'enveja. Aquella gent es pensava que jo era íntim amic d'en Jonch, i en realitat no ho era. El que passava era que en Jonch em feia fer coses, em feia revisar els llibres. Jo era l'individu que li feia la feina. En Jonch se les donava una mica d'intel·lectual utilitzant la meva feina. Això és molt corrent a tot arreu. I llavors, com que en Jonch, en entrar els socialistes, era considerat una mica franquista, tot i que no ho era, llavors degueren pensar que jo també anava contra els socialistes. Però jo en realitat no sóc contra res... No ho sé. Els devia molestar. Aleshores em van anar deixant de cantó i arraconant. Em van treure del despatx que tenia i em van posar en un despatx infecte al terrari, amb poc llum i escassa ventilació.

Vergés, per desmoralitzar-lo, emprava la tècnica acostumada: no donar-li feina o donar-n'hi molt poca, no admetre'l a cap reunió,

47. Ferran Costa, conversa citada.

deixar que vegetés durant tota la jornada laboral sense que pogués fer res: matar-lo d'avorriment. Un luxe per a qualsevol empresa que no s'alimenti de diners públics! Per si això no bastés, de mica en mica es va anar destruint l'arxiu.

—Vergés va ser un dels grans culpables que es destruís. Però no era ell sol. Ningú no tenia interès a conservar-lo i l'arxiu ha desaparegut. La prova està en què ara s'ha fet una història del Zoo i estaven neguitosos per trobar informació, perquè no hi ha papers, no hi ha documents. La noia que es cuidava de muntar l'exposició del centenari del Zoo estava desesperada perquè no hi havia arxiu. En canvi l'arxiu antic, fins a la guerra civil, està intacte perquè es guarda en el Museu de Zoologia i està complet. Fins el 1939, quan van entrar les tropes de Franco, el Parc Zoològic formava part de la Junta de Ciències Naturals, a la qual també pertanyia el Museu de Zoologia. Jo crec que potser moltes d'aquestes coses no eren fetes per mala fe, sinó per ignorància. Es veu que hi ha una llei que diu que als cinc anys es pot destruir l'arxiu. Però això es refereix a l'empresa privada, no als organismes oficials. Vergés l'aplicava a una propietat de l'Ajuntament i de caràcter públic. Jo crec que un arxiu és sagrat. Ara, per fer el llibre, em demanaren dibuixos del centre d'Ikunde. Jo tinc apunts, però els dibuixos els vaig enviar al Zoo, que els ha perdut. Sort que sóc cautelós i moltes coses me les vaig guardar. Les llibretes de camp, per exemple, les tinc pràcticament totes a casa meva. Tinc molt material. Si els ho hagués donat, ara no tindria res i s'hauria perdut per als estudiants.⁴⁸

Vist amb perspectiva, la decisió socialista de convertir el Parc Zoològic en un negoci privat té els seus pros i els seus contres. Ferran Costa els definí d'aquesta manera:

48. Jordi Sabater i Pi, conversa citada del 3 de febrer de 1993.

–És difícil dir si ha estat millor per al Zoo convertir-lo en empresa privada. D'una banda, l'administració és més àgil i té més autonomia de funcionament perquè no s'ha d'esperar que el polític de torn firmi els pressupostos i faci les transferències dels diners. Això en època de crisi, amb reducció de pressupostos i l'acostumat pas de tortuga de l'Administració, podria provocar una mortaldat dels animals del Parc. D'altra banda, ara s'imposa una dinàmica empresarial dirigida a obtenir ingressos. Abans no es podien fer coses perquè no hi havia calés, ara segons què també resulta difícil perquè no és rendible en termes econòmics. S'ha entrat en una dinàmica més comercial, amb un director encarregat especialment d'obtenir ingressos. S'intenta millorar la gestió de manera que el Zoo pugui subsistir sense el suport econòmic dels pressupostos municipals. S'espera ansiosament la llei de patronatge, perquè actualment els donatius a institucions d'interès social no desgraven, com ho fan als EUA.

Probablement, el fet de privatitzar organismes institucionals sense haver posat abans la infraestructura legal adequada suposa haver començat la casa per la teulada, com tenen costum de fer la majoria de polítics del nostre país, perquè és més vistós mostrar als electors una teulada recent feta que no fer-los baixar a veure els fonaments.

En canvi l'investigador, el científic, no pot conformar-se amb la pellerofa. Cal que vagi directament al gra. Jordi Sabater, que des de 1976 era professor no numerari de l'assignatura Psicologia Animal a la Universitat de Barcelona, va poder afrontar la guerra psicològica que li havia declarat la nova direcció del Zoo amb la intel·ligència del torero davant les investides del brau: col·locant el drap vermell i retirant la persona. Malauradament, no se'n pogué sortir sense rebre les nafres morals d'una forta depressió. El juliol de 1984 es presentà a les proves d'idoneïtat per a accedir a professor titular d'uni-

versitat celebrades a València. Obtingué la qualificació més alta de l'àrea de Psicobiologia. El mateix tribunal el presentà per a la càtedra degut als seus mèrits evidents. Així que el 16 de gener de 1987 fou nomenat catedràtic de la Universitat de Barcelona i prengué possessió del càrrec el dia 4 del mes següent. La intel·ligència, que feia nosa al parc d'animals, era ben rebuda a la Universitat. Com correspon.

VIDA UNIVERSITÀRIA

L'entrada de Jordi Sabater i Pi a la Universitat de Barcelona va ser molt impetuosa. Les noves idees adquirides durant la seva recerca africana, i a través del contacte amb personalitats mundials de la seva especialitat, no sempre eren ben compreses per gent que agafa la seva força de la tradició i pensa que val més una idea dolenta coneguda que una de bona per conèixer. Ell va introduir a la universitat espanyola l'estudi biològic de la conducta i l'estudi dels primats sota el concepte d'etologia i primatologia. Ara ja comença a tenir un ressò a tot arreu. Però al principi, molta gent ho veia malament perquè podia fer trontollar el sistema de valors establert. Els descobriments que presentava Sabater sobre la intel·ligència dels gorilles i dels ximpanzés, que confirmen la teoria evolucionista de Darwin, xocaven contra la doctrina antropocèntrica, ben assentada en universitats que tenen per patró Sant Tomàs d'Aquino. Aquest *doctor angelicus*, pare de l'escolàstica, considerava que els animals eren sers inferiors que havien d'estar al servei de l'home. Però no només els animals, sinó també les dones. Al costat de la perfecció de l'home, col·locava Sant Tomàs la triple imperfecció de la dona: en el desenvolupament (imperfecció biogenètica), en el ser (imperfecció quali-

tativa) i en l'acció (imperfecció funcional).⁴⁹ No parlem ja de la imperfecció que atribuïa als animals.

Forçosament aquells que posaven la naturalesa humana damunt un pedestal, menyspreant la intel·ligència animal, havien d'escandalitzar-se quan sentien dir a Sabater coses com aquesta:

—No és veritat que l'home sigui el ser més evolucionat, en el sentit de més adaptat. El que passa és que l'home escriu els llibres, però si els ximpanzés escrivessin els llibres ens tractarien de subnormals: aquests cretins que han destruït la naturalesa, que fabriquen la bomba atòmica, que es maten entre ells... quins ximples! Què fan els homes? Repassi la història de la humanitat. És una història molt trista. Unes guerres que no condueixen a res, en les quals la biologia ha estat adulterada per la cultura. La cultura ha fet molt de mal als homes. Perquè, per exemple, els cérvols es barallen, però molt poques vegades es maten entre si. En canvi, els homes es maten i es torturen entre ells, fins i tot sense barallar-se. I això jo crec que és un producte cultural. Parlar d'evolució és una qüestió delicada. No hem de parlar d'evolució, perquè aquest mot conté connotacions antropocèntriques per comparació humana. Hem de parlar d'adaptació a l'entorn i els primats estan molt ben adaptats, perquè, en cas contrari, ja no existirien. L'home també està ben adaptat, però emprà un mecanisme nou: la cultura, que també és biològica (perquè l'ha creada un ser biològic) i té un valor adaptatiu i evolutiu. Fora dels humans, apareixen ja elements culturals prou senzills i importants. Per exemple: la conducta cultural dels ximpanzés.

Jordi Sabater va introduir a la universitat espanyola l'estudi de l'etologia, que no és altra cosa que l'estudi biològic del comporta-

49. Cfr. KARLHEINZ DESCHNER, *Das Kreuz mit der Kirche. Eine Sexualgeschichte des Christentums*. Econ Verlag, Viena 1974, pàg. 210 ss.

ment animal i, per extensió, també del comportament humà des del punt de vista adaptatiu, emprant, bàsicament, la metodologia científica observacional. La humanitat fa moltes animalades i, com insinua Sabater, no precisament quan imita els animals. Ell, que ha estudiat a fons els primats, quan sent dir que l'home és un ser superior, arqueja les celles i pregunta:

–Què vol dir això? Pur antropocentrisme! L'home és un ser que per a algunes coses està ben adaptat, però no significa que sigui millor que un ximpanzé. Molts demanen: així un ximpanzé no serà mai un home? Jo els dic: I per què ho ha de ser? El ximpanzé segueix uns altres camins per a adaptar-se. I està ben adaptat. Nosaltres, el que fa un ximpanzé no ho podem pas fer. A l'evolució se li dóna un valor que no té. Seria millor dir adaptació, processos adaptatius, i les espècies que no estan ben adaptades desapareixen. Mal adaptat és sinònim de mort. Els pòngids arranquen de lluny i en un moment donat tenim un avantpassat comú. L'home és un ser domesticat per la seva pròpia cultura. Som uns animals autodomesticats, però aquesta autodomesticació la veig com una cosa molt perillosa. Jo crec que l'home, primerament, hauria de ser molt més humil i tenir plena consciència que és un ser biològic, condemnat per la seva pròpia cultura. La cultura l'hem de cuidar molt ben cuidada, i no la cuidem gens bé, perquè ens està destruint. La cultura que tenim ara d'observar-nos com una dimensió biològica és segurament massa nova. L'home no hi està prou ben adaptat. Cal que s'hi acomodi mitjançant moviments d'ajustament que poden ser llargs i traumàtics.

Si el canvi polític va perjudicar Sabater per seguir com a funcionari del Parc Zoològic de Barcelona, probablement el va beneficiar en la divulgació i acceptació de la ciència que estava introduint. Durant el franquisme hauria estat impossible que algú hagués pogut

exposar aquestes idees dins la universitat espanyola. El darwinisme, l'evolucionisme, ha estat rebut sempre amb molta suspicàcia al nostre país. Tant és així, que a principis de segle un catedràtic de la Universitat de Barcelona que ensenyava darwinisme va ser expulsat de la càtedra. Les ciències de la conducta continuaren sense ser acceptades. Els fonamentalistes encara no les accepten. El 1976, en ple canvi polític, Sabater va començar ensenyant a la Universitat de Barcelona «psicologia animal» com a assignatura optativa. El 1983 l'assignatura optativa ja es deia «etologia» i havia augmentat el contingut. Als doctorands els introduïa en la «primatologia» i en l'estudi de la conducta dels primats. La doctora Montserrat Colell i Mimó, que fou deixeble de Sabater, el descriu així:

–Va ser professor meu quan jo feia quart curs de Psicologia, dos anys abans de jubilar-se. No era el professor típic. A mi, particularment, m'agradava molt l'etologia i ell, com a professor, era meravellós perquè donava les classes amb molt entusiasme. No era dogmàtic. De vegades explicava experiències seves a l'Àfrica. Això t'enriquia moltíssim. Seguia de bastant a prop el programa, però hi havia temes que li agradaven més o coneixia més bé i els donava més importància. Era molt lògic en les seves explicacions. Una cosa que tenia diferent dels altres professors, jo penso, és que utilitzava molt la pissarra. Dibuixa molt bé. Recordo la meua sorpresa quan ens va explicar l'etograma. Va entrar a classe, va anar a la pissarra i la va omplir tota absolutament de dibuixos, molt ben fets. Després va començar a explicar. Això no ho trobes en altres professors.⁵⁰

Sabater procurava estimular la vocació científica dels seus alum-

50. Montserrat Colell i Mimó, professora del Departament i de l'assignatura d'Etologia de la Universitat de Barcelona. Conversa mantinguda el 16 de desembre de 1992.

nes explicant el primer dia de classe les sortides que podia tenir l'assignatura en el camp de la recerca. Els explicava que podien anar a Àfrica i que la primatologia no tenia les portes tancades. Els seus contactes internacionals permetien que deixebles seus, mitjançant beques, participessin en programes de recerca en el continent africà. Alguns deixebles que després s'han dedicat a la investigació m'expliquen que els temes de llicenciatura o de doctorat que els proposava Sabater després han estat científicament cabdals. El 1989 el seu departament va fer un estudi de primats al Zaire i el 1992 dues alumnes de Sabater, Montserrat Colell i Carme Mata, varen estudiar durant cinc mesos els primats de l'illa de Bioko (Guinea Equatorial). Es tracta d'animals pràcticament desconeguts per la ciència.

Sabater donava molta llibertat als alumnes per fer el treball. Però, després, la seva crítica era molt dura i quan ell deia que un treball estava bé, anava a missa. No donava directrius molt clares. Més aviat preferia que l'alumne s'enfrontés amb el problema i trobés la manera de resoldre'l. Llavors ell hi intervenia per a arrodonir-ho.

El doctor Joaquim Vea i Baró, col·lega de Sabater, el veu així:

–A més de ser el meu mestre, som amics. És més fàcil descriure una persona que tens llunyana. El doctor Sabater és una persona constant i molt treballadora. Està molt motivat per la feina. En aquests moments que no tindria cap obligació de treballar, cada dia arriba puntual a la facultat. El fet que no sigui tan reconegut com hauria de ser-ho, demostra que no és una persona ambiciosa, sinó al contrari, més aviat modesta. Això, combinat amb el fet que la primatologia no era considerada interessant al nostre país, ha portat a una manca de reconeixement al seu introductor a Espanya. Ell no se sap vendre, com diuen ara, però sí sap vendre els temes d'investigació per la qual ha viscut. N'hi ha que tenen habilitat per a obtenir un reconeixement que moltes vegades no es mereixen. En canvi, el doc-

tor Sabater se'l mereix i no el té amb la dimensió que caldria. És d'un caràcter auster, poc donat a expressions afectives o de relacions públiques. És una persona tremendament curiosa, difícil d'entrevistar perquè, enlloc de respondre, fa preguntes i s'interessa per l'entrevistador. Això ho fa amb tothom. Quan es parla d'un tema determinat, hi veu tantes ramificacions que costa centrar el debat.⁵¹

El seu mestratge a la Universitat ha donat fruit. Actualment, l'assignatura Etologia és obligatòria en els estudis de Psicologia, com explica l'esmentada doctora Colell:

–Estudiar els primats ens dóna moltes claus del comportament humà. Per això l'etologia és una assignatura obligatòria dins els estudis de psicologia. Encara costa una mica comprendre-ho. La gent segueix veient el comportament humà com essencialment diferent del comportament dels primats. No obstant, se sap ja que la cultura té un fonament biològic, perquè tot el que fa l'home, que és un ser biològic, té un fonament biològic. Per a poder entendre l'home, has d'estudiar els animals. Defensar aquestes idees m'ha portat problemes en discussions amb amics meus, però no amb els alumnes de les classes d'etologia. Penso que cada vegada hi ha una millor predisposició per a entendre això. S'han fet estudis comparatius entre els micos tancats en un zoo i nens criats en hospici, i s'han trobat conductes paral·leles.

Tot i que la Universitat de Barcelona li va retre un homenatge quan es va jubilar i fou nomenat professor emèrit, i que la Universitat Autònoma de Madrid li ha concedit el títol de doctor *honoris causa*, Jordi Sabater és més conegut a l'estranger que no a l'Estat espanyol. Això li permet ajudar la gent que treballa amb ell. Explica el

51. Joaquim Veà i Baró, professor titular d'Etologia, conversa mantinguda a Barcelona el dia 15 de desembre de 1992.

doctor Joaquim Veà i Baró, primer deixeble i després col·lega de Sabater:

–Està exempt de tots els vicis acadèmics (amagar informació per a escalar) perquè no ha tingut una vida acadèmica clàssica i pel seu mateix caràcter. Ell a la Universitat no ha tingut cap mena de competència. Quan arribà, tots ja el veien com un mestre i no hi hauria hagut ocasió de fer-li ombra. Si el departament d'etologia aconseguix finançament internacional, és gràcies a Sabater Pi. Tant ell directament, com els seus col·legues que es presenten en nom seu, són ben rebuts arreu perquè el doctor Sabater és més conegut a fora que aquí.

Referint-se a l'habilitat que té Sabater en el dibuix i la seva utilització en les ciències naturals, Veà diu:

–Els naturalistes clàssics preferien el dibuix perquè amb el dibuix es copsa millor el que hom vol representar. En el dibuix hi poses la informació que tu vols que sigui rellevant. Per exemple, pots representar molt millor amb un croquis de quatre línies un animal com s'asseu o com està recolzat, que no amb una fotografia, on moltes vegades hi tens molta més informació i costa de veure l'esquema. Amb el dibuix, el naturalista fa l'abstracció i la projecta. A més, fotografiar bé és molt més difícil, ja que mentre prepares l'objectiu i comptes la distància, ha passat la situació que hom volia copsar. L'ull és més ràpid que la càmera, i un bon dibuixant, capaç de copsar i retenir en memòria allò que li interessa, té avantatge sobre el fotògraf. D'altra banda, el video és útil en el treball de la primatologia quan es tracta d'animals en captivitat. En llibertat, no. Ho podria ser si tinguéssim més diners. No ho és per les raons següents: 1) Tots els aparells electrònics a la selva duren com a molt un mes o un mes i mig perquè la humitat i la pols els fan malbé. 2) Problema de les bateries: caldria un generador per a carregar-les i no es té per dificultats de

transport o de diners. 3) La lluminositat a la selva és escassa; actualment en algunes càmeres s'està solucionant, ja que permeten filmar en situacions de poca il·luminació. La selva és fosca. Pensi que fem fotografies amb pel·lícules de 800 ASA i de vegades forçades a 1.600 ASA. Així i tot, de vegades queden fosques. En els estrats inferiors de la selva hi ha molt poca llum, degut al sostre vegetal. Hi ha càmeres que permetrien filmar en aquestes condicions, però valen alguns milions de pessetes i no ens les podem permetre. Les tenen els professionals. Però el video domèstic, que és el que ens podríem permetre, no tenia, almenys fins ara, les característiques adequades. Ara potser ens ho podríem tornar a pensar. 4) L'altre problema és que el cinema és extraordinàriament car. Fins ara tots els documentals s'havien fet amb càmeres de 16 mm. Però el problema aleshores és la pel·lícula, que de 16 mm en color sortia caríssima, ja que per a obtenir imatges interessants s'han de rodar molts metres. Un altre problema afegit és que la persona que filma no està treballant científicament, no està observant sinó a través de la càmera per treure les fotografies, però no per a obtenir la informació científica adient.

De manera que un mèrit afegit de Sabater en la seva activitat de recerca i docent ha estat el de ser un excel·lent dibuixant científic, que ha sabut plasmar alguns dels seus descobriments en un croquis, com es va demostrar en l'exposició dels seus dibuixos que el Museu de la Ciència i la Universitat de Barcelona presentaren el 1992 sota el títol «El dibuix com instrument de treball científic».

L'APORTACIÓ DE SABATER I PI

Jordi Sabater i Pi és un autodidacta que en la segona etapa de la seva vida va legalitzar la situació d'investigador independent i esde-

vingué catedràtic d'universitat. Per regla general, els investigadors segueixen la via ortodoxa del batxillerat i continuen després els estudis universitaris fent recerca a través del seu departament. Així ho hagués fet ell. Però les circumstàncies de la vida van condicionar la seva carrera. El mèrit està en no haver claudicat davant les dificultats i haver seguit l'impuls de la seva gran curiositat científica amb tenacitat admirable. Sabater ha treballat intensament, a penes sense mitjans, robant hores al lleure i al descans. Per això constitueix un exemple per als joves. Ha demostrat que una dedicació constant a la vocació, sense deixar-se vèncer pels obstacles ni per la incomprensió dels altres, condueix finalment al triomf.

El treball autodidacta de Sabater entronca amb la tradició anglosaxona i germànica dels naturalistes de camp, que eren allora observadors de la natura i dibuixants. Aquesta tradició, molt puixant a Europa fa 150 anys, encara és viva als països germànics i anglosaxons, però aquí es va interrompre a finals del segle passat. Per exemple, el Tessmann famós, que va fer el primer llibre sobre els fang, o la Dian Fossey, que estudià els goril·les de muntanya, tenien, com Sabater, pocs estudis oficials. No obstant, igual que Sabater, sabien llegir el llibre de la natura, que és una font inesgotable d'inspiració. Encara ara, Sabater va almenys un dia per setmana a caminar pel bosc.

—Molts dies amb la meva dona —explica— agafem l'autobús i anem fins a Caldes de Montbui, on hi ha uns boscos fantàstics, i caminem tres hores pel bosc. Ho faig cada setmana almenys un dia. Per què? Perquè ho necessito. Sense poder fer això, jo em moriria. Penso que el dia que no pugui caminar, preferiré morir-me. No puc viure sense el contacte amb la natura.

Sabater va introduir l'etologia a Espanya, tot i que hi ha uns personatges a Còrdova que reclamen l'honor d'haver estat ells. Però les

publicacions de Sabater són molt anteriors. L'etologia és una conseqüència de les teories evolucionistes de Darwin. El darwinisme, bàsicament, es va enfocar en l'origen de l'home i de la morfologia de les espècies. El mateix Darwin va escriure un llibre titulat *Expressió de les emocions en els homes i en els animals* (que havia estat oblidat i ara han redescobert), obrint la possibilitat de fer una etologia amb rigor científic.

Els etòlegs distingeixen entre els animals que tenen un comportament estereotipat, que es caracteritza per patrons rígids comuns a tota l'espècie, i els que tenen un comportament amb intervenció de l'aprenentatge individual. En aquests darrers, les experiències passades deixen una empremta o memòria, que permet modelar o modificar les conductes futures. Ambdós tipus de comportament són adaptatius. En l'evolució apareixen primer els models més simples de comportament, als quals s'hi afegeixen sistemes més complexos que després substitueixen els més simples.

Sabater ho va saber veure estudiant els pòngids de Guinea Equatorial. Fou el primer en descobrir la indústria dels ximpanzés i dir que les conductes culturals dels pòngids es distribueixen en àrees geogràfiques com les humanes. Perquè hi ha ximpanzés amb conductes que reuneixen els requisits que els antropòlegs exigeixen per parlar de cultura. De manera que no és veritat que l'home sigui l'únic que tingui cultura.

Arran dels seus descobriments, Sabater no es cansa d'aconsellar que l'home sigui més humil i baixi del seu pedestal antropocèntric. Diu que l'etologia és, en certa manera, una ciència de la humilitat perquè ens contempla com sers biològics que som i com una peça més dins la complicada estructura de la naturalesa. Acceptar l'etologia significa acceptar l'evolució de la conducta i la proximitat de la conducta humana amb la conducta dels no humans. Només des

d'aquesta perspectiva biològica, podem entendre i dominar, per exemple, les arrels de l'agressivitat, que puen a dins la biologia i arriben fins a la prehistòria. D'altra manera no s'entén que homes cultes i mentalment desenvolupats en un moment donat esdevinguin feres cainites que massacren gent indefensa.

Cal tenir en compte que, entre els animals més evolucionats, quan s'arriba a uns determinats nivells d'intel·ligència, apareixen els mateixos mecanismes que en els homes. La biologia funciona per unes regles generals. Determinats graus de cerebralització donen els mateixos esquemes de comportament, tant en els animals com en les persones. Com que l'home ha arribat a un grau de cerebralització més alt, té uns esquemes de comportament als quals els altres encara no hi han arribat. Els ximpanzés, per exemple, quan es contemplen a un mirall es reconeixen; els gorilles, no. Això significa que en el grau de cerebralització dels ximpanzés ja apareix la consciència del jo.

L'home, al nivell que ha arribat, és capaç, mitjançant la cultura, de construir-se elements extracorporis que l'ajuden en la seva evolució i adaptació: cames extracorpòries (cotxes, tren), ales extracorpòries (avió), fins i tot cervell extracorpori (ordinador). Ens desplaçem per mar com els peixos, per l'aire com els ocells i confiem a cervells extracorporis la nostra futura evolució. Això, segons Sabater, és molt perillós si no aconseguim entendre i dominar els mecanismes biològics que condicionen l'esquema cultural humà. Sócrates aconsellava: «Coneix-te a tu mateix.» Sabater diu: «Si no ens coneixem bé, ens pot anar molt malament.» L'etologia és un bon camí perquè la gent es conegui bé. Però és un camí que no agrada. La religió intenta presentar-nos com sers no biològics, «fets a semblança de Déu» que suposem esperit. I això és un error que ens pot costar car.

Des de la perspectiva dels seus anys, Jordi Sabater i Pi es confessa satisfet de la seva vida. Creu que, a part de la seva curiositat i tenacitat, ha tingut la sort d'haver pogut estar als llocs interessants en el moment oportú. Això li ha permès ser pioner mundial en l'estudi dels pòngids i de la granota gegant, i en el descobriment de l'ocell indicador de la mel.

Conseqüent amb el que ha après a través de l'etnologia i de l'etologia, es confessa agnòstic en l'aspecte religiós, tot i que, com tants agnòstics, no deixa de tenir els seus dubtes. Però, per molt que cerqui, no troba arguments a favor d'una altra vida més enllà de la mort.

—Quan ho raones, tot es desfà. No té fonament. És un antropocentrisme. La gent vol continuar vivint després de morir. Per què? No veig quin interès hi pugui tenir. A mi una de les coses que m'han fet dubtar més ha estat el problema de l'evolució. Per exemple, els australopitecs, que són uns homínids, tenen ànima o no? A més, què és l'ànima?

Sabater considera la religió com una magnífica forma de control social, que apareix en el neolític, quan l'home deixa de ser consumidor immediat dels fruits i comença a fer-ne reserves. Aquí neix també el concepte de riquesa, la necessitat de distribuir-la i d'imbuir el respecte per les reserves dels demés, ja que en cas contrari seria el caos. Establir una autoritat superior als humans i un premi o un càstig més enllà de la mort constitueix una fórmula intel·ligent de fer respectar un determinat esquema de comportament social. Així, les religions evolucionen d'acord amb el que la gent és capaç de creure en els distints moments històrics.

—De manera que vostè no creu en la immortalitat.

—Jo crec que la immortalitat no està en l'individu, sinó en la cultura, en l'aportació que hom pugui fer a la cultura. La cultura és un

patrimoni de tots, que està aquí. Nosaltres podem incidir en una espècie d'immortalitat relativa, que és la immortalitat del coneixement, de l'aportació de coses noves en aquesta vida. Crec que nosaltres, individualment, no som res. Per això dic com Epicur: mentre vius no mors i quan mors no existeixes. La nostra transcendència està en el que nosaltres puguem aportar a la cultura.⁵²

52. Jordi Sabater i Pi, conversa del 27 de març de 1993.

Curriculum vitae

DADES PERSONALS

Cognoms i nom: SABATER PI, Jordi

D.N.I.: 45.500.077

Lloc i data de naixença: Barcelona, 2 d'Agost de 1922.

Domicili: Concepción Arenal, 41, àtic 2^a - 08027 Barcelona.

Telèfon: (93) 349.39.55.

Facultat: Facultat de Psicologia.

Departament: Departament de Psiquiatria i Psicobiologia Clínica.

Universitat: Universitat de Barcelona

Adreça: Adolf Florensa s/n, Barcelona 08028.

Telèfons: 448.35.35 / 440.41.79.

Categoria actual: Catedràtic de Psicobiologia (Etologia). Professor Emèrit.

TÍTOLS ACADÈMICS

Llicenciatura en Filosofia i Lletres (Psicologia).

Universitat de Barcelona. Ministerio de Educación y Ciencia.
Madrid, 2/5/1977.

Sobresaliente per unanimitat i Premi Extraordinari de Llicenciatura, 16/12/1976.

Doctorat en Filosofia i Lletres (Psicologia).

Universitat de Barcelona. Ministerio de Educación y Ciencia. Madrid, 29/5/1981.

Sobresaliente per unanimitat i Cum Laude. Premi Extraordinari de Doctorat, 30/9/1985.

LLOCS DOCENTS

Professor Encarregat de Curs.

Departament de Psicologia de la Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona.

Dedicació: Nivell A

Nomenament: 30/9/76, de 1/10/1976 a 30/9/1977.

26/9/77, de 1/10/1977 a 30/9/1978.

7/7/78, de 1/10/1978 a 30/9/1979.

Dedicació: Nivell B2

Nomenament: 1/10/1979, de 1/10/1979 a 30/9/1980.

1/10/1980, de 1/10/1980 a 30/9/1981,
de 1/10/1981 a 19/5/1982.

20/5/1982, de 20/5/1982 a 30/9/1982.

28/7/1982, de 1/10/1982 a 30/9/1983.

Creació de la Facultat de Psicologia de la Universitat de Barcelona.

Nomenament: 22/6/1983, de 1/10/1983 a 30/9/1984,
de 1/10/1984 a 4/2/ 1985

Professor Titular d'Universitat.

Departament de Psicofisiologia (Àrea de Psicobiologia) de la Universitat de Barcelona.

Data del nomenament: Resolució 4/12/1984 (BOE 4/2/1985).

Presa de possessió: 5/2/1985.

Dedicació exclusiva.

Catedràtic d'Universitat.

Departament de Psiquiatria i Psicobiologia Clínica (Àrea de Psicobiologia) de la Universitat de Barcelona.

Data del nomenament: 16/1/1987 (BOE 3/2/1987).

Presa de possessió: 4/2/1987.

Dedicació exclusiva.

Professor Emèrit de la Universitat de Barcelona.

Concedit: 30/9/1987.

Prorrogat: 30/9/1990.

ACTIVITAT DOCENT

Professor Encarregat de Curs.

Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació (Psicologia).

Assignatura impartida: Psicologia animal (optativa).

Cursos acadèmics: 1976/77 fins 82/83.

Professor Encarregat de Curs.

Departament de Psicologia Experimental, Facultat de Psicologia.

Assignatura impartida: Etologia (optativa).

Cursos acadèmics: 1983/84 fins 4/2/1985.

Professor Titular d'Universitat.
Departament de Psicofisiologia.
Assignatura impartida: Etologia (optativa).
Cursos acadèmics: 5/2/1985 fins 4/2/1987.

Catedràtic d'Universitat.
Departament de Psiquiatria i Psicobiologia Clínica.
Assignatura impartida: Etologia (optativa).
Cursos acadèmics: 5/2/1987 al 30/9/1987.

Cursos de Doctorat.
Assignatura: Primatologia, curs 1985/86.
Assignatura: Conducta dels Primats, curs 1986/87.

Programes de Doctorat.
Director i professor del programa Etologia dels primats, els cursos 1988/90, 1990/92 i 1995/96.

ACTIVITAT INVESTIGADORA

Contractat per l'Excm. Ajuntament de Barcelona com a Investigador, a Guinea, del Museu Etnològic de Barcelona i como a Conservador-Investigador del Centre d'Adaptació i Experimentació Zoològica d'Ikunda (Guinea Continental Espanyola). Des de 1958 a Febrer de 1969 (Independència de Guinea).

Contractat per la Tulane University (Delta Regional Primate Research Center) dels EUA, com a Investigador (Staff Member).
Des de 1/3/1966 a 31/7/1968.

Becat pel National Institute of Health dels EUA.
Des d'Abril de 1966 a Juliol de 1968.

Becat per la New York Zoological Society.
Des de Març de 1966 a Febrer de 1969.

Becat per la National Geographic Society (Committee for Research and Exploration) dels EUA.
Des d'Abril de 1966 a Juliol de 1968.
Durant els mesos de Juliol i Agost de 1972.

Contractat pel Parc Zoològic de Barcelona (Departament de Primats), como a Conservador-Investigador.
Des de Març de 1969 al 4 de Febrer de 1985.

La trajectòria investigadora s'ha plasmat en nombroses expedicions i programes científics que es detallen a continuació.

1956 (maig/juny) – Expedició primatològica-etològica a la regió de la selva de Mafán-Evú (Río Muni-Gabon).

Estudis de camp de goril·les: dispersió, territorialitat i alimentació.

1957 (febrer) – Expedició etnològica oficial a Río Muni i Camarones, sota la direcció d'A.Panyella del Museu Etnològic de Barcelona.

Estudi de l'exogàmia dels fang, processos migratoris i obtenció de material etnogràfic.

1957 (agost) – Expedició etològica a la regió de Mbarangún a Ríó Muni central.

Estudi de la situació d'un grup de goril·les en procés d'extinció, densitat de la població, interferència humana, nidificació i conducta alimentària.

1958 (juliol) – Expedició zoològica i etnològica a la selva d'Ayamikén a Ríó Muni.

Contactes amb els indígenes, densitat de població, estudi dels grups pigmeus Bayele.

1959 (octubre) – Expedició eto-primatològica a la regió de Nsork a Ríó Muni.

Estudi de camp dels goril·les i ximpanzés sobre la simpatria d'ambdues espècies, alimentació, densitat, nidificació i conducta cultural.

1959 (novembre) – Expedició etnològica a la regió dels Montes de Cristal en el Gabon central.

Estudi de l'ètnia fang, sociologia, migracions i estructura familiar. Obtenció de material etnològic per al Museu Etnològic de Barcelona.

1960 (febrer) – Expedició arqueològica i etnològica a l'illa de Fernando Póo, sota la direcció d'A. Panyella, director del Museu Etnològic de Barcelona.

Excavacions a la platja Carboneras, descoberta d'un jaciment neolític i estudi de l'ètnia bubí.

1960 (agost) – Expedició herpetològica i primatològica a la regió del riu Mbía.

Estudi de la granota més gran del món, *Conraua goliath*, i de les mones *mangabeys* *Cercocebus albigena* i *C. torquatus*. L'estudi es va centrar en els aspectes següents: etologia, reproducció, territorialitat, alimentació i demografia.

1962 (agost/setembre) – Expedició etològica a la regió de Nkín a Río Muni.

Estudi de l'alimentació, simpatria, demografia, nidificació i estructura social dels goril·les, ximpanzés i altres primats.

1963 (novembre/desembre) – Expedició eto-primatològica a la regió de Abumnzok-Añinzok.

Estudi de la dispersió, estructura social, alimentació i predació humana dels goril·les, ximpanzés i les mones *Colobus satanas*.

1964 (maig/juny/juliol) – Estudis en col·laboració amb el Servicio Forestal de Río Muni, el Servicio Geográfico del Ejército y el Gobierno de Guinea, per a la creació de nous Parcs Naturals a Río Muni. Estudi de la regió de Nkolaveb a l'àrea de Nsork.

1965 (febrer/març) – Expedició zoològica patrocinada pel Parc Zoològic de Barcelona a Kènia i Tanzània.

Estudi de la fauna: unglats i primats, fonamentalment.

1965 (juliol/agost) – Expedició eto-primatològica a les regions d'Alén i Abumnzok a Río Muni.

Estudi de camp de les poblacions de goril·les.

1965 (desembre) – Expedició eto-primatològica a la regió d'Ayamikén a Río Muni i Camarones meridional.

Estudi de l'estructura social, dispersió, alimentació i nidificació dels goril·les i ximpanzés de la regió.

1966/67/68 fins a Març de 1969 – Ample programa d'estudis primatològics de camp dedicat, especialment, al coneixement de l'etologia dels goril·les i ximpanzés en territoris en els quals aquestes espècies són simpàtriques.

Aquest programa era patrocinat per:

- Tulane University (EE.UU).
- National Institute of Health.
- New York Zoological Society.
- Parc Zoològic de Barcelona.

El director del programa era el doctor A.J. Riopelle, director del Delta Regional Primate Research Center de la Tulane University i l'investigador de camp, director delegado a Rio Muni del programa, el doctor Clyde Jones de la Tulane University i del U.S. National Museum de Washington.

Fou un dels programes primatològics pioners en el món. Va estudiar: alimentació, dispersió, estructura social, nidificació, conducta instrumental i fabricació d'utilitatges elementals, predació humana, protecció etc... dels goril·les i ximpanzés de Río Muni, així com l'etologia d'altres primats forestals no estudiats mai abans: *Colobus satanas*, *Cercocebus albigena*, *C. torquatus*, *Miopithecus talapoin* i els *cercopitecins forestals*.

1966/67 (desembre/gener) – Programa especial, limitat a l'estudi de la granota més gran del món, (*Conraua goliath*), espècie desconeguda per la ciència.

Patrocinat per la National Geographic Society, sota la direcció del doctor Paul Zahl de la N.G.S.

Va estudiar la dispersió, alimentació, procés metamòrfic, salvaguarda, etc. d'aquesta espècie.

1972 (juliol/agost) – Estudi de la conducta dels gorilles de muntanya *Gorilla gorilla berengei* als volcans Virunga (Ruanda, Zaire i Uganda).

Programa patrocinat per la National Geographic Society, sota la direcció de la Dra. Dian Fossey i del doctor Alexander Harcourt de la Cambridge University.

1972/73 – Estudi de la capacitat d'aprenentatge en situacions experimentals (learning set) de diversos primats del Parc Zoològic de Barcelona: *Gorilla*, *Pan*, *Mandrillus*, *Cercopithecus nictitans*, etc. Sota la direcció del doctor Balasch de la Facultat de Biologia de la Universitat de Barcelona.

1974 (agost) – Expedició eto-primatològica a Kènia i Tanzània. Estudi d'alguns aspectes de la conducta dels *Papio anubis*, sota el patrocini del Parc Zoològic de Barcelona.

1981 – Programa destinat a l'estudi de la capacitat comunicativa dels ximpanzés en captivitat, emprant el sistema de fitxes ideat per Premack.

Programa del Parc Zoològic de Barcelona.

1983 (6 mesos) i 1985 (12 mesos) – Direcció del programa: Estudi de l'eto-ecologia dels ximpanzés del Monte Assirik en el Parc Nacional de Niokolo-Koba (Senegal).

Subvencionat per la CIRIT de la Generalitat de Catalunya.

1988-90 – Direcció del programa: Estudi de l'eto-ecologia del ximpanzé bonobo (*Pan paniscus*) al Zaire, regió de Lilungu, districte d'Ikela.

Subvencionat per la CICYT (PB86/0664) del Ministerio de Educación y Ciencia.

1991-92 – Direcció del programa: Estudi de l'eto-ecologia dels cercopitecs forestals de Bioko (Fernando Póo, Rep. Guinea Ecuatorial).

Subvencionat per la CIRIT (BE 91-38 i EE91-2) i per la Fundació Catalana per a la Recerca de la Generalitat de Catalunya.

LLIBRES

– PANYELLA, A.; J. SABATER PI (1955): *Estudio del proceso técnico de la cerámica fang de la Guinea española y Camarones, su relación con la estructura social.*

Instituto de Estudios Africanos del Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Madrid (95 pàgs.).

– SABATER PI, J. (1970): *Animales de Europa y África* (Prólogo A. Jonch). Edit. Oikos-Tau, Barcelona (33 pàgs.). Llibre de divulgació.

– JONES, CL.; J. SABATER PI (1971): *Comparative ecology of Gorilla gorilla and Pan troglodytes in Rio Muni, West Africa.*

Bibliotheca Primatologica n°13 (Karger), Basel, Suïssa (96 pàgs.). Llibre usat com a text a moltes Universitats dels EUA.

– SABATER PI, J. (1978 1ª edició, 1984 2ª edició, 1992 3ª edició): *El chimpancé y los orígenes de la cultura.* Anthropos Editorial del Hombre, Barcelona (180 pàgs.).

- SABATER PI, J. (1984): *Gorilas y chimpancés del Africa Occidental: Estudio comparativo de su conducta y ecología en libertad*. Fondo de Cultura Económica de México (278 pàgs.).
- SABATER PI, J. (1985): *Etología de la vivienda humana; de los nidos de los póngidos al habitáculo humano*. Labor Universitaria, Monografías. Ed. Labor, SA. Barcelona (126 pàgs.).
- SABATER PI, J.; J.O. SABATER COCA (1992): *Arte, simbolismo y biología en una manifestación artística poco conocida; los tatuajes de los fang de Africa Occidental*. Edita Ajuntament de Barcelona – Treballs del Museu Etnològic 1 (360 pàgs.).
- SABATER PI, J. i RIBA CAMPOS, C. (1994): *Diàlegs a Barcelona*, núm. 51. Edita Ajuntament de Barcelona, Barcelona. (118 pàgs.).
- SABATER PI, J. (1993): *L'art d'un naturalista: Sabater Pi*, Catàleg de l'exposició de dibuixos al Museu de la Ciència de Barcelona. Edita Universitat de Barcelona i Fundació La Caixa, Barcelona (78 pàgs.).

ARTICLES CIENTÍFICS

- SABATER PI, J. (1954): «Etnografía africana; conocimientos astronómicos del pueblo fang de Rio Muni.» *Publicaciones del Centro de Investigaciones Lingüísticas y Etnográficas de la Amazonia Colombiana*, pp 102-107. Sibundoy, Colombia.
- SABATER PI, J. (1954): «Notas para un estudio de las aves indicadoras de miel (Fam: Indicatoridae) de la Guinea Española.» *Archivos del Instituto de Estudios Africanos del CSIC*, año VII, nº 30, pp 7-12. Madrid.
- PANYELLA, A.; SABATER PI, J. (1955): «Esquema de la antroponimia del pueblo fang de la Guinea Española desde el punto de

- vista etnológico.» *Archivos del Instituto de Estudios Africanos* del CSIC, año VIII, nº 34, pp 73-84. Madrid.
- PANYELLA, A.; SABATER PI, J. (1957): «Los cuatro grados de la familia fang de Guinea Española, Camarones y Gabón.» *Archivos del Instituto de Estudios Africanos* del CSIC, año IX, nº 40, pp 9-17. Madrid.
 - PANYELLA, A.; SABATER PI, J. (1958): «Primeras impresiones de la cultura neolítica de la isla de Fernando Póo.» *La Guinea Española*, nº 130, pp 263-64. Santa Isabel, Fdo. Póo.
 - SABATER PI, J. (1958): «Beitrag zur Kenntnis des Flachlandgorillas (Gorilla gorilla gorilla).» *Zeitschrift für Säugetierkunde*, vol 23, pp 108-114. Berlin.
 - PANYELLA, A.; SABATER PI, J. (1959): «El poblado neolítico de playa Carboneras en Fernando Póo.» *Africa*, Rev. del IDEA del CSIC, nº 205, pp 5-9. Madrid.
 - SABATER PI, J.; LASSALETTA, L. (1960): «Beitrag zur Biologie des Flachlandgorillas (Gorilla gorilla gorilla).» *Zeitschrift für Säugetierkunde*, vol 25, pp 133-141. Berlin.
 - SABATER PI, J. (1962): «Estudio de la distribución actual de los gorilas de Río Muni.» *Publ. del Serv. Municipal del Parque Zool. de Barcelona*, nº 2, pp.1-16. Barcelona.
 - SABATER PI, J. (1962): «La rana goliath (Conraua goliath), aportación a su estudio en la naturaleza.» *Zoo*, Rev. del Parque Zool. de Barcelona nº 1, pp 34-37. Barcelona.
 - SABATER PI, J. (1963): «Nuevas aportaciones al estudio de la rana gigante de Río Muni (Conraua goliath, Boulenger).» *Zoo*, Rev. del Parque Zool. de Barcelona nº2, pp 30-33. Barcelona.
 - SABATER PI, J. (1966): «Gorilla attacks against humans in Rio Muni, West Africa.» *Journal of Mammalogy* vol 47, pp 123-124. New York.

- SABATER PI, J. (1966): «Rapport préliminaire sur l'alimentation dans la nature des gorilles du Rio Muni (Ouest Africain).» *Mammalia*, t. 30 (2), pp 235-240. Paris.
- SABATER PI, J. (1967): «An albino gorilla from Rio Muni (West Africa), and notes on its adaptation to captivity.» *Folia Primatologica* n°7, pp. 155-160. (Karger) Basel.
- SABATER PI, J.; JONES, C. (1967): «Distribution and ecology of the higher primates of Rio Muni (West Africa).» *University of Tulane; Studies in Zoology*, pp 101-109. New Orleans.
- JONES, C; SABATER PI, J. (1968): «Comparative ecology of *Cercocebus albigena* and *Cercocebus torquatus* in Rio Muni (West Africa).» *Folia Primatologica*, n° 9, pp. 99-113. (Karger) Basel.
- JONES, C; SABATER PI, J. (1969): «Sticks used by chimpanzees in Rio Muni, West Africa.» *Nature* vol. 223 (5), pp. 100-101. London.
- SABATER PI, J. (1969): «The world biggest frog.» *Animals: The Int. Wildlife Magazine*, vol 12 (6) pp.250-253. London.
- HILL, W.C.O.; SABATER PI, J. (1970): «Notes on two anomalies in mandril (*Mandrillus sphinx*).» *Folia Primatologica*, n° 12, pp. 290-295. (Karger) Basel.
- SABATER PI, J. (1970): «The hairy frog.» *Animals: The Int. Wildlife Magazine*, vol 13, (6) pp. 282-283. London.
- SABATER PI, J. (1971): «Aportación a la ecología de los *Colobus polykomos satanas* Waterhouse 1838, de Río Muni (República de Guinea Ecuatorial).» *Instituto de Biología Aplicada* de la Universidad de Barcelona t. 48, pp. 17-32. Barcelona.
- HILL, W.C.O.; SABATER PI, J. (1971): «Anomaly of the hallux in a lowland gorilla (*Gorilla gorilla gorilla*).» *Folia Primatologica*, n° 14, pp. 252-255. (Karger) Basel.
- SABATER PI, J. (1971): «Notas referentes a la ecología de cinco

- Lorisiformes de Río Muni (República de Guinea Ecuatorial).» *Instituto de Biología Aplicada* de la Universidad de Barcelona t.51, pp.45-47. Barcelona.
- SABATER PI, J. (1972): «Contribution to the ecology of *Mandrillus sphinx*, Linn.1758 (Rep. of Equatorial Guinea, West Africa).» *Folia Primatologica*, nº17, pp. 304-319. (Karger) Basel.
 - SABATER PI, J.; GROVES, C.P. (1972): «The importance of the higher primates in the diet of the fang of Rio Muni (West Africa).» *Man, The Journal of Royal Anthropological Institute*, vol 7, pp. 239-243. London.
 - SABATER PI, J. (1972): «Des Chorgesang der Schwarzen Colobusaffen, West Afrikas.» *Das Tier*, vol 12 (2), pp. 30-31. Bern.
 - SABATER PI, J. (1972): «Der grosse Frosch der Erde ist ein Fast unbekanntes Tier.» *Das Tier*, vol 12, (9), pp. 34-37. Bern.
 - BALASCH, J.; CASAÑAS, F.; NOS, R.; SABATER PI, J. (1972): «Comportamiento social materno-filial de monos babuinos en cautividad.» *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural* (Biología), vol 70, pp. 339-345. Madrid.
 - SABATER PI, J. (1972): «Bastones fabricados y usados por los chimpancés de las montañas de Okorobikó en Río Muni.» *Ethnica*, nº 4, pp. 190-199. Barcelona.
 - SABATER PI, J. (1972): «Ecology of five Lorisiformes of Rio Muni (West Africa).» *Folia Primatologica*, nº19, pp. 140-151 (Karger) Basel.
 - SABATER PI, J. (1973): «Contribution to the ecology of *Colobus polykomos satanas* (Waterhouse 1838) of Rio Muni, Rep. of Guinea Equatorial.» *Folia Primatologica*, nº 19, pp. 193-207. (Karger) Basel.
 - BALASH, J.; SABATER PI, J.; PADROSA, T. (1974): «Perceptual learning ability in *Mandrillus sphinx* and *Cercopithecus nictitans*.» *Revista Española de Fisiología*, nº 30, pp. 15-20. Madrid.

- SABATER PI, J. (1974): «Aportación a una biología de la cultura; protoculturas materiales e industrias elementales de los chimpancés.» *Ethnica*, nº 17, pp. 215-226. Barcelona.
- SABATER PI, J. (1974): «An elementary industry of the chimpanzees in the Okorobikó mountains of Río Muni (Rep. Equat. Guinea, West Africa).» *Primates*, nº 15 (4) pp.351-364. Kyoto University.
- SABATER PI, J. (1975): «Aportación a una ecología de la alimentación en estado natural de los gorilas de Río Muni.» *Ethnica* nº 10, pp. 199-230. Barcelona.
- SABATER PI, J. (1975): «Aportación a un estudio de la conducta de los chimpancés en la naturaleza y su transcendencia en la problemática evolutiva de los hominoideos.» *Anuario de Psicología de la Universidad de Barcelona* nº 13, pp. 39-46. Barcelona.
- RIOPELLE, A.; JONCH, A.; NOS, R.; LUERA, R.; SABATER PI, J. (1975): «Development and behavior of the white gorilla.» *National Geographic Research Report*, pp. 355-367. Washington.
- SABATER PI, J. (1975): «Contribution to the study of alimentation of lowland gorillas in natural state in Río Muni, Rep. Equat. Guinea (West Africa).» *Primates*, nº 18, pp 183-204. Kyoto University.
- SABATER PI, J. (1977): «La estatuaria fang de Río Muni.» *Revista del Departamento de Historia del Arte. Fac. de Geografía e Historia de la Universidad de Barcelona*, nº 3 (4), pp 11-121. Barcelona.
- FABREGAT, F.; REMESAR, A.; RIBA, C. E.; SABATER PI, J. (1977): «El Etograma: consideraciones sobre su obtención. Registros de Conducta.» *Cuadernos Monográficos de Psicología de la Universidad de Barcelona* (Dep. de Psicología) 70 pp. Barcelona.
- SABATER PI, J. (1977): «Mother raised gorilla in Barcelona Zoo;

- notes on problems of captive born gorillas.» *Int. Zoo-News*, vol 24, (7) pp. 29-30. London.
- SABATER PI, J. (1979): «Feeding behaviour and diet of chimpanzees (*Pan troglodytes troglodytes*) in the Okorobikó mountains of Rio Muni, West Africa.» *Zeitschrift für Tierpsychologie*, nº 50, pp.265-281. Berlin.
 - SABATER PI, J. (1980): «Chimpanzees and human predation in Rio Muni (West Africa).» *International Primate Protection League* (IPPL) vol 6 (12) pp.8. Washington.
 - SABATER PI, J. (1980): «La conducta postural de dormir dels gorilles i ximpanzés.» *Ciència, Rev. Catalana de Ciència i Tecnologia*, núm. 4, pp.39-41. Barcelona.
 - SABATER PI, J. (1980): «Exploitation of gorilla (*Gorilla gorilla gorilla*) by man in Rio Muni (West Africa).» *Biological Conservation*, nº 19, pp. 131-140. London.
 - BALDWIN, P.; SABATER PI, J.; MCGREW, W.C.; TUTIN, C.E.G. (1981): «Comparisons of nests made by different populations of chimpanzees.» *Primates*, nº 22 (4) pp. 474-486. Kyoto Univ.
 - HARCOURT, A. H.; FOSSEY, D.; SABATER PI, J. (1981): «Demography of *Gorilla gorilla* in the wild.» *Journal Zoological Society of London* nº 195, pp. 215-233. London.
 - SABATER PI, J. (1982): «Las razas actuales.» *Atlas del Hombre* (editor A. Panyella). Editorial Jover, pp. 100-111. Barcelona.
 - SABATER PI, J. (1982): «Gorilla births in Barcelona Zool. Garden.» *International Zoo-News*, nº 176, vol 29 (2), pp. 14-15. London.
 - SABATER PI, J. (1983): «La Etología y sus relaciones con otras ciencias del comportamiento del ser vivo.» *Anthropos, Cuadernos monográficos* nº 26/27, pp 10-26. Barcelona.
 - SABATER PI, J. (1985): «Contribution to the biology of the giant

- frog (*Conraua goliath*). *Amphibia-Reptilia*» *Publ. of the Societas Europaea Herpetologica*, vol 6, n° 2, pp. 143-153. Leiden.
- GROVES, C.P.; SABATER PI, J. (1985): «From ape's nest to human fix-point.» *Man, The Journal of the Royal Anthropological Institute of England*, vol 20, (1) pp 22-47. London.
 - * Artículo reproducido íntegramente como capítulo en los libros:
 - 1990 – *The Science of Paleoanthropology: notes and readings*. Editor: Peacock Publishers, N.York, USA.
 - 1991 – *The Order of Primates: an introduction*. M.E.Stephens & J.D.Paterson editors. Editor Kendall– Hunt Publishing Co. Dubuque, USA.
 - BERMEJO, M.; ILLERA, G.; SABATER PI, J. (1988): «New observations on chimpanzees tool behavior in Niokolo-Koba (Assirik, Senegal).» *Primates*, n° 30 (1) pp. 51-65. Kyoto University.
 - SABATER PI, J. (1988): Prólogo al libro *Introducción a la Etología* de P.J.B. Slater. Editorial Crítica, del Grupo E. Grijalbo. Barcelona.
 - SABATER PI, J. (1988): «Los estudios de etología de primates en España, tres décadas de investigación africana.» *Política Científica*, n° 14, pp 47-50. Com. Interministerial de Ciencia y Tecnología. Madrid.
 - SABATER PI, J. (1990): Prólogo al libro de C. Riba *La Comunicación Animal: un enfoque zoosemiótico*. Anthropos Editorial del Hombre.
 - SABATER PI, J.; VEA, J. J. (1990): «Estudio eto-ecológico del chimpancé bonobo (*Pan paniscus*) de la región de Lokofe-Lilungu-Ikomaloki.» *Informe preliminar*. Universidad de Barcelona, 30 pp.
 - SABATER PI, J. ; VEA, J. J. (1992): «*Pan paniscus* in the Lokofe-Lilungu region Zaire.» *Bull. Chicago Acad. of Sciences* (Understan-

- ding Chimpanzees: Diversity and Survival), vol (15) n° 1, pp 39-40.
- SABATER PI, J.; VEA, J. J. (1993): «Nest-building and population estimates of the bonobo (*Pan paniscus*) from the Lokofe-Lilungu-Ikomaloki region of Zaire.» *Primate Conservation* (en premsa).
 - SABATER PI, J.; BERMEJO, M.; VEA, J. J. (1993): «Behavior of bonobos (*Pan paniscus*) following their capture of monkeys in Zaire.» *International Journal of Primatology*, vol 14 n° 5 , (en premsa).
 - BERMEJO, M.; ILLERA, G.; SABATER PI, J. ; VEA, J. J. (1994): «Animals and mushrooms consumed by bonobos (*Pan paniscus*): new records from Lilungu (Zaire).» *International Journal of Primatology*, vol. (15), n° 6, pp 879-898.
 - SABATER PI, J. i VEA, J. J. (1994): «Nest-building and population estimates of the bonobos from the Lokofe-Lilungu-Ikomaloki region of Zaire.» *Primate Conservation* n° 11, Washington, pp. 43-48.
 - SABATER PI, J. i VEA, J. J. (1994): «Comparative inventory of foods consumed by wild chimpanzees (*Pan paniscus*) in Zaire.» *Journal of African Zoology*, n° 108 (4), Belgium, Antwerpen, pp. 381-396.
 - COLELL, M., SEGARRA, M. D. i SABATER PI, J. (1995): «The Importance of Task Characteristics in the Study of Hand Preferences in Orangutans.» *American Journal of Primatology* (en premsa).
 - COLELL, M., SEGARRA, M. D. i SABATER PI, J. (1995): «Hand Preference in Chimpanzees (*Pan troglodytes*), Bonobos (*Pan paniscus*) and Orangutans (*Pongo pygmaeus*) in Food reaching and other Daily activities.» *International Journal of Primatology*, n° 16, vol (16), n° 3, pp 413-434.
 - COLELL, M., SEGARRA, M. D. i SABATER PI, J. (1995): «Manual

Laterality in Chimpanzees in Complex Tasks.» *Journal of Comparative Psychology*, vol (109) n° 3, pp 298-307.

ARTICLES DE DIVULGACIÓ

Articles de divulgació científica publicats a les revistes *Zoo* del Parc Zoològic de Barcelona, *Mensaje* de la Federació Iberoamericana de Parques Zoològics i altres.

- SABATER PI, J. (1963): «El misterioso pájaro de cola de lira (*Melichneutes robustus*).» *Zoo*, Rev. P.Z. Barcelona n° 2, pp 43.
- SABATER PI, J. (1963): «*Phasidus niger*, un ave galliforme de Río Muni poco conocida.» *Mensaje*, n° 2, pp 9-10.
- SABATER PI, J. (1964): «Notas sobre la agresividad de los gorilas de Río Muni.» *Mensaje*, n° 3, pp 25-26.
- SABATER PI, J. (1965): «Mi primer contacto con los gorilas en el bosque de Río Muni.» *Zoo*, n° 4, pp 35-36
- SABATER PI, J. (1965): «La mayor rana del mundo vive en nuestra provincia africana de Río Muni. Ibérica, n° 44, pp 74-76.
- SABATER PI, J. (1966): «Una rana con pelos (*Trichobatrachus robustus*).» *Zoo*, n° 5, pp 31.
- SABATER PI, J. (1966): «Resumen sobre un estudio de alimentación en la naturaleza, de los gorilas de Río Muni.» *Zoo* n° 5, pp 33-35.
- SABATER PI, J. (1966): «Los monos de Río Muni.» *Zoo* n° 6 pp 15-18.
- SABATER PI, J. (1966): «La rana peluda, un extraño anfibio de Río Muni. Ibérica, n° 44, pp. 74-76.
- SABATER PI, J. (1969): «Siguiendo a los chimpancés de las montañas de Okorobikó en Río Muni (Guinea Ecuatorial).» *Mensaje*, n° 6 pp. 17-19.

- SABATER PI, J. (1970): «El uso de instrumentos por los animales salvajes.» *Zoo*, nº 9, pp 11-13.
- SABATER PI, J. (1971): «Los monos colobos negros de Río Muni.» *Zoo*, nº 11, pp 11-13.
- SABATER PI, J. (1971): «El mono mandril.» *Zoo*, nº 11, pp 20-22.
- SABATER PI, J. (1971): «Protección de la rana gigante de Camarones y Río Muni.» *Mensaje*, nº 7, pp 30-31.
- SABATER PI, J. (1972): «Los monos lorisiformes.» *Zoo* nº 13, pp 25-27.
- SABATER PI, J.. (1972): «El orangután, el hombre de la selva.» *Zoo*, nº 14, pp 6-7.
- SABATER PI, J. (1972): «Las camas de los gorilas.» *Zoo* nº 15 pp. 23-24.
- SABATER PI, J. (1973): «Los gorilas en el momento actual.» *Zoo*, nº 17, pp. 15-17.
- SABATER PI, J. (1974): «¿Es correcto hablar de industrias elementales en los chimpancés?.» *Zoo*, nº 20, pp. 18-20.
- SABATER PI, J. (1975): «El Parque Nacional de los volcanes Virunga en Ruanda y Zaire.» *Zoo*, nº 22, pp. 18-20.
- SABATER PI, J. (1975): «Consideraciones sobre la alimentación de los chimpancés en la naturaleza y en cautividad.» *Zoo*, nº 23, pp. 7-9.
- SABATER PI, J. (1975): «El concepto de comunicación en los primates.» *Zoo*, nº 24, pp. 9-11.
- SABATER PI, J. (1976): «Notas referentes al desarrollo de un pequeño chimpancé del Parque Zoológico de Barcelona.» *Zoo*, nº 25, pp 13-14.
- NOS,R.; SABATER PI, J. (1976): «Agresión y afectividad.» *Zoo*, nº 26, pp 16.
- SABATER PI, J. (1977): «Apuntes a la problemática etológica de los gorilas nacidos en cautividad.» *Zoo*, nº 28, pp 14-15.

- SABATER PI, J. (1977): «El chimpancé, un posible modelo explicativo de algunas secuencias de los procesos de hominización conductual.» *Zoo*, nº 27, pp 18-20.
* Aquest estudi fou resumit a *Animal Behavioral Abstracts* de la Cambridge University, SY-3256, p 175. (1977).
- SABATER PI, J. (1977): «Algunos comentarios sobre estructura y dinámica social de los primates superiores.» *Zoo*, nº 23, pp 16-18.
* Aquest estudi fou resumit a *Animal Behavioral Abstracts* 2851-Y6, p 218 (1977). Cambridge University.
- SABATER PI, J. (1978): «Esquema para una ecología de los primates superiores de Río Muni (Rep. Guinea Ecuatorial).» *Zoo*, nº 23, pp 16-18.
- SABATER PI, J. (1981): «La predación humana al gorila de Río Muni.» *Zoo*, nº 34, pp 11-13.
- DALMAU, A.; DAUSSA, ; JOSA, A.; PIBERNAT, A.; SABATER PI, J. (1981): «Estudios de comunicación en chimpancés cautivos en el Zoo de Barcelona.» *Zoo*, nº 35, pp 3-4.
- SABATER PI, J. (1982): «El gorila albino «Copito de nieve» cumple 15 años en el Zoo de Barcelona.» *Zoo* nº 36, pp 15-18.
- SABATER PI, J. (1988): «Visita a uns parents llunyans.» *Avui* (Ciència) p 21 (27/4/88).
- SABATER PI, J. (1988): «L'estudi etològic dels primats a Catalunya.» *Diari de Barcelona* (Ciència) p. 20 (10/7/1988).
- SABATER PI, J. (1988): «Pan paniscus, un desconegut de la ciència.» *Diari de Barcelona* (Ciència) p.20 (18/12/88).
- SABATER PI, J. (1988): «El chimpancé, más cerca de nosotros.» *La Vanguardia* (Ciencia) p.8 (2/8/88).
- SABATER PI, J. (1989): «Història humana dels gorilles a la boira.» *Diari de Barcelona* (Ciència) 16/4/1989.
- SABATER PI, J. (1989): «Color y gesto en el lenguaje de los mo-

- nos.» *La Vanguardia* (Ciencia y Tecnología) n° 14. Barcelona. 14/10/89.
- SABATER PI, J. (1989): «Recuerdo de Africa.» *Anuario de Psicología de la Universidad de Barcelona*, n° 39, pp. 13-28.
 - SABATER PI, J. (1990): «Cuando los artistas fang expresaban su arte en las caras .» *La Vanguardia* (Ciencia y Tecnología) n° 18, 3/2/90. Barcelona.
 - SABATER PI, J. (1990): «La rana mayor del mundo habita en Río Muni (Africa Occidental).» *La Vanguardia* (Ciencia y Tecnología) n° 48, pp 8-9. 29/9/90.
 - SABATER PI, J. (1990): «El vuelo hacia las colmenas de la miel.» *La Vanguardia* (Ciencia y Tecnología) n° 57, pp 12-13 (1/12/90).
 - SABATER PI, J. (1991): «La biología de la conducta y la divulgación científica.» *La Vanguardia* (Ciencia y Tecnología) n°100, pp 14, (14/12/1991).
 - SABATER PI, J.; VEA J. J.; BERMEJO, M.; ILLERA, G. (1992): «El bonobo, el primate más sociable.» *La Vanguardia* (Ciencia y Tecnología), pp 10-11, (18/7/92).
 - SABATER PI, J. (1992): «Los zoológicos a debate.» *La Vanguardia* (Ciencia y Tecnología), p 5, (26/9/92).

COMUNICACIONES I PONÈNCIES PRESENTADES A CONGRESSOS

- SABATER PI, J. (1953): El curso del año entre los fang-ntum; sus conocimientos astronómicos.
Comunicació presentada al 5th Meeting of International West African Conference. Abidjan, Costa de Marfil. Internacional.
- PANYELLA, A; SABATER PI, J. (1953): Sociología y técnica de la cerámica fang de Río Muni y Camarones Meridional.

- Comunicació presentada al 5th Meeting of International West African Conference. Abidjan, Costa de Marfil. Internacional.
- PANYELLA, A.; SABATER PI, J. (1958): Esquema de la antroponimia fang de la Guinea Ecuatorial, Camarones y Gabón.
Comunicació presentada al 5th Congress International of Onomastic Sciences, Sociology Group. Salamanca. España. Internacional.
 - BALASCH, J.; SABATER PI, J.; PADROSA, T. (1973): Capacidad de aprendizaje en *Mandrillus sphinx* y *Cercopithecus nictitans*.
Ponencia presentada a la XIV Reunión Nacional de la Sociedad Española de Ciencias Fisiológicas. Universidad de Sevilla. Nacional.
 - SABATER PI, J. (1975): Las culturas de los chimpancés en el contexto evolutivo de la conducta de los primates.
Ponència presentada al simposi sobre Evolución Molecular y Biológica (EMBO) Behavior Group. Universitat Autònoma de Barcelona. Internacional.
 - SABATER PI, J.; VEA, J. J. (1990): Estudio eto-ecológico del chimpancé bonobo (*Pan paniscus*) de la región de Lokofe-Lilungu-Ikomaloki (Zaire).
Ponència presentada al Congreso Nacional de Etología, León, Septiembre de 1990.

* Ha estat conferenciant convidat a:

- Reproduction and fertility in Great Apes. Zoological Garden, Hannover, Alemania (1982). Internacional.
- IX Congress of International Primatological Society Emory University, Atlanta, Georgia (USA) (1982). Internacional.

CURSOS I SEMINARIS IMPARTITS

Cursos de doctorat

- Universidad Autònoma de Barcelona. Facultat de Ciències. Departament de Citogenètica. Director del doctorat: Dr. José EGOZCUE CUIXART. Participació como a Professor docent col·laborador.

Temàtica: Iniciació a la Primatologia. Dates: 1976/77; 1977/78; 1978/79.

- Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Ciències. Càtedra d'Antropologia Biològica. Directors del doctorat: Dra. Empar FONT i Dr. SABATER PI, J. Participació como a Director i professor docent.

Temàtica: Els processos de l'hominització. Data: curs 1980/81.

- Universitat de Barcelona. Departament de Psiquiatria i Psicobiologia Clínica. Sub-unitat d'Etologia. Programa de doctorat: Etologia dels primats. Direcció del doctorat: J.SABATER PI. Participació como a Director i professor docent.

Temàtica: Etoprimatologia I i II. Dibuix etològic i perfils de vegetació. Dates: cursos 1988/89 ; 1989/90; 1990/91 ; 1991/92.

Altres cursos

- Escola de Biologia del Parc Zoològic de Barcelona

Curs d'Etologia

Participació como a Director i professor docent.

Temàtica: Concepte d'Etologia. Metodologia. Etogrames. Importància de la Primatologia. Eto-ecologia dels primats. Estructura social dels primats. Ús de l'espai. Comunicació. Comparació dels models conductuals entre l'home i el ximpanzé. Les cultures

dels ximpanzés. Biologia i cultura. Pràctiques d'Etologia en el Parc Zoològic de Barcelona.

Dates: Des de 1976 fins a 1985. Curs 1989/90.

Curs de Primatologia

Participació como a Director i professor docent.

Temàtica:– Història de la Primatologia. Model primat. Taxonomia i distribució. Eto-ecologia dels cercopitecínids i colobínids. Filogènesi dels pòngids i de l'home. Pòngids, conducta i intel·ligència. Las cultures dels ximpanzés. El ximpanzé, possible model explicatiu d'alguns dels processos de l'hominització. Origen de la conducta humana des d'una perspectiva primatològica. Pràctiques de Primatologia en el Parc Zoològic de Barcelona.

Dates: El 1976. Des de 1983 fins a 1986. Des de 1989 fins a 1991.

– Institut de Prehistòria i Arqueologia del Museu Arqueològic de Barcelona.

Participació como a Professor docent.

Temàtica: Introducció a la primatologia per a arqueòlegs.

Dates: Gener-Març de 1978.

– Universidad Anthropos de Barcelona.

Participació como a Professor docent.

Temàtica: Introducció a la Eto-primatologia i la seva relació amb altres ciències del comportament.

Data: Novembre de 1984.

– Universitat de Barcelona. Facultat de Psicologia.

Patrocinat per l'ICE de la Universitat de Barcelona.

Participació como a Director i professor docent.

Temàtica: Etologia; una aproximació interdisciplinària a l'estudi de la conducta.

Dates: Octubre-Desembre de 1985.

- Universidad Internacional Menéndez y Pelayo.
Participació com a Director i professor docent.
Temàtica: Etologia i Cultura: una aproximació interdisciplinària
Data: Juliol de 1991.
- Universidad Internacional Menéndez y Pelayo de Santander.
Director del seminari: Etología y cultura; tras la huella del hombre. Professors convidats: D. Johanson i C. Groves.
Data: juliol de 1993.
- Universitat Pompeu Fabra. Facultat d'Humanitats.
Seminari: Els primats i el problema de les cultures no humanes.
Data: 11, 16 i 17 de febrer de 1994.
- Universitat de Barcelona. Facultat de Belles Arts.
Curs de postgrau: El dibuix com a instrument científic, 5 classes pràctiques al Zoològic de Barcelona.
Data: novembre de 1993 a maig de 1994.
- Universitat de Barcelona. Facultat de Belles Arts.
Curs de postgrau: El dibuix del llibre de models al quadern de notes; pràctiques de dibuix al natural al Zoològic de Barcelona.
Data: 1, 2, 3 i 8 de març de 1995.
- Universitat de Barcelona. Facultat de Belles Arts.
Curs d'extensió universitària: El dibuix com a instrument científic; cinc sessions pràctiques al Zoològic de Barcelona.
Data: 10, 15, 22, 29 i 31 de març de 1995.
- Universidad Autónoma de Madrid. Facultad de Psicología.
Seminari: Dibujo etológico y elaboración de etogramas. Set sessions.
Data: maig de 1995.

CURSOS I SEMINARIS REBUTS

Títol: Primatologia etològica

Centre: Delta Regional Primate Center de la Tulane University.

Lloc: Covington, Louisiana, EE.UU. Duració: Abril-Juny de 1965.

Directors: Drs. A. J. RIOPELLE; H. KUMMER; J. MASON.

PREMIS REBUTS

– Premi Extraordinari de Llicenciatura.

Atorgant: Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona. Data: 16/12/1976.

– Premi Extraordinari de Doctorat.

Atorgant: Facultat de Psicologia de la Universitat de Barcelona. Data: 30/9/1984.

– Premi de la Fundació Catalana per a la Recerca. Data: 19/9/1991.

– Doctor *honoris causa* de la Universidad Autónoma de Madrid. Data: 24/3/93.

– Medalla d'Or de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona. Data: 3/1996.

ALTRES MÈRITS DOCENTS O D'INVESTIGACIÓ

Participació a las Proves d'Idoneïtat

Juliol de 1984. Obté la qualificació més alta de l'Àrea de Psicobiologia. Aquestes proves es van celebrar a la Universitat de València. El mateix tribunal el proposà per a la càtedra degut als mèrits presentats.

Societats Científiques a les quals pertany

- Membre (Official Representative) de la The New York Zoological Society. Des de 1966 a 1969.
- Active Member de la The New York Academy of Sciences. Elegit el 26 de maig de 1983.
- Membre de la International Primatological Society Sede en Rijswijk, Holanda. Des de 1984.
- Membre actiu i consultiu de la Union Internationale pour la Conservation de la Nature et de ses Ressources (Comission Species Survival, UICN) del Primate Specialist Group, African Section, que té la seu a Cambridge i a Washington, depenent de la UNESCO. Des de 31/5/1986.
- Membre actiu de la IUCN d'Espanya. Seu a Madrid. Des de 1986.
- Membre actiu de la LSB Leakey Foundation, for Anthropological Research of Human Origins, Behavior and Survival. Seu a Pasadena, Califòrnia. Des de 1985.
- Membre actiu de The American Museum of Natural History de New York, Departaments d'Antropologia i Herpetologia. Des de 1987.
- Advisory Board de la International Primate Protection League (IPPL). Seu a Summerville, EUA.
- Col·legiat d'honor del Col·legi de Psicòlegs de Catalunya. Des del juliol de 1994.

CONFERÈNCIES

Degut a l'elevat nombre de conferències impartides, la relació es limita a les més rellevants.

- *Els goril·les i els ximpanzés en la natura*
Institut Provincial de Paleontologia de la Diputació de Barcelona, Sabadell. 2/1974.
- *Las culturas de los chimpancés en el contexto evolutivo de la conducta de los primates.*
Palau de Congressos de Barcelona. Simposi sobre Evolució Molecular i Biològica.
- *El chimpancé como posible modelo homólogo explicativo de los procesos cognoscitivos de la hominización.*
Institut Provincial de Neuropediatria de la Diputació Provincial de Barcelona. XIV Curs de Neurologia Evolutiva. 26/4/1980.
- *El problema de la categorización de la conducta.*
Institut Provincial de Neuropediatria de la Diputació Provincial de Barcelona. XV Curs de Neurologia Evolutiva. 11/4/1981.
- *Els ximpanzés i els goril·les en la problemàtica de l'evolució dels hominoides.*
Museu Municipal de Granollers. Exposició sobre l'origen de l'home. 12/5/1981.
- *Conducta sexual animal: goril·les i ximpanzés, animals propers a l'home.*
Acadèmia de Ciències Mèdiques. Societat Catalana de Sexologia. 1/1982.
- *Evolució biològica, evolució cultural; una polèmica actual.*
Escola d'Educadors Especialitzats Flor de Maig de la Diputació Provincial de Barcelona. Cerdanyola. 8/12/1982.
- *Algunos problemas interesantes en la evolución cultural de los hominoideos.*
Museo Arqueológico Nacional. Madrid. 14 /1/1983.
- *Primatología y Antropología Cultural.*
Museo Nacional de Etnología y Asociación Madrileña de Antropología. Madrid. 9/3/1984.

- *L'evolució cultural dels primats superiors.*
Museu de la Ciència de Barcelona. 31/5/1984.
- *Introducción a la metodología de la investigación etológica observacional.*
Auditorium «Sandoz» de Barcelona. V Simposium Nacional de Paidopsiquiatria. 1/2/1985.
- *Vida en els arbres*
Museu de la Ciència de Barcelona. 11/12/1985.
- *Biología y cultura.*
Auditorio de la Caja de Guipuzcoa. V Curso de Verano de la Universidad del Pais Vasco (San Sebastián). 29/8/1986.
- *El hombre entre la biología y la cultura*
Museu de la Ciència de Barcelona. 3/11/1987.
- *Introducción a la Etología*
Escola de Biologia del Parc Zoològic de Barcelona. 18/11/1987.
- *Eco-etología de los primates de Río Muni.*
Escola de Biologia del Zoo de Barcelona. 18 i 20/1/1988.
- *Etología. El encuentro entre Psicología y Biología.*
Museu de la Ciència de Barcelona. 23/2 i 3 i 4/3/1988.
- *Evolución del comportamiento humano desde el punto de vista de la primatología.*
Simposio sobre Avances en Psiquiatria y Psicología Clínica de la Infancia y la Adolescencia. 11 i 12/2/1988.
- *Los fang, la etnia dominante en la Guinea Ecuatorial.*
Museu Etnològic de Barcelona. 24/3/1988.
- *Etología de los primates africanos.*
Universitat de València (Fac. de Biologia). 19 i 20/11/ 1988.
- *Eto-ecología de los primates africanos*
VIII Curso de Verano de la Universidad del Pais Vasco (San Sebastián). Curs: Etologia y psicologia. 7/1989.

- *El chimpancé y los orígenes de la cultura.*
Departamento de Ciencias de la Antigüedad (Prehistoria). Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Zaragoza. 14/2/1990.
- *Biología y Cultura: una problemática actual.*
Hospital Clínic i Provincial de Barcelona. 29/4/1990.
- *La conducta cultural dels primats des d'una perspectiva evolutiva.*
UNED. Centre associat de Tortosa. 10/12/1990
- *Conducta cultural de los primates no humanos.*
UNED. Madrid. 23/1/1991.
- *Eto-ecología de los primates de la selva africana.*
Universidad Autónoma de Madrid. 24/1/1991.
- *La cultura des d'una perspectiva etològica.*
UNED. Centro Asociado de Madrid. 24/1/1991.
- *Conducta instrumental dels ximpanzés.*
Centro Cultural «Caixa Vigo». VI Jornadas de Filosofía, Cultura y Comunicación. 18 al 21/3/1991.
- *Eto-ecología dels pòngids africans.*
Conductes instrumentals dels pòngids.
Universitat de Barcelona. Museu Arqueològic de Barcelona. Curs: Etoprimatologia i Prehistòria. 16 i 18/4/1991.
- *Conductas y áreas culturales de los chimpancés desde una perspectiva evolutiva.*
Universidad Internacional Menéndez y Pelayo. Curs: Etología y Cultura: una aproximación interdisciplinar. Director del curs: Dr. J. Sabater Pi. 1 al 5/7/1991.
- *Problemática de la conducta cultural en los primates no humanos.*
UNED. Centre associat de València. Universitat d'Estiu de Dènia. Seminari d'Etologia, Antropologia i Ètica. Director: Prof. J. López Aranguren. 8 al 12/7/1991.

- *Conductes culturals dels primats no humans.*
La Caixa i Universitat Rovira i Virgili de Tarragona. 11/1994.
- *Biologia i cultura, una aproximació interdisciplinària.*
Cercle Cultural de la Fundació La Caixa, Granollers. 22 /11/1994.
- *Les conductes culturals dels ximpanzés des d'una perspectiva evolutiva.*
Centre Cultural de Lleida, Fundació la Caixa. 12/1/ 1995.
- *L'etologia com a instrument de l'estudi de la conducta humana.*
Escola de Policia de Catalunya, Mollet del Vallès. 1/3/ 1995.
- *Conferència inaugural del congrés de la Behavior Genetics Association, 24th Annual Meeting, sobre el tema Ethology.*
Hospital de Sant Pau, Facultat de Medicina de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- *Records d'Àfrica.*
Facultat de Psicologia de la Universitat de Barcelona. Conferència inaugural del curs 1994-95.
- *La vida d'un primatòleg a Àfrica.*
Direcció General del Medi Natural, Generalitat de Catalunya.
Trobada de voluntaris forestals a La Molina. 18/6/1994.

Editor de Revistes Científiques

- Consulting Editor de la revista científica de biologia zoològica *Zoo Biology*. Editorial: Alan Liss, Inc. de New York. Editors principals: Dr. T.L. Maple y Dr. D.F. Bruning. Data: 1982-1992.
- Membre del Consell de Redacció de l'*Anuari de Psicologia* de la Universitat de Barcelona.

Col·laboració en Llibres Científics

- *The Honey Guides* (1955).
Editors: The United States National Museum de Washington.
Director: Dr. H. Friedmann de la Smithsonian Institution.

Aportació personal: Estudi dels indicadors de mel (Indicatoridae) de Río Muni.

– *Atlas on African Prehistory* (1967).

Editors: University of Chicago Press. Director: Dr. J. Desmond Clark, Professor d'Antropologia de la Universitat de Berkeley, Califòrnia.

Aportació personal: Estudi dels jaciments prehistòrics de Fernando Póo i la Guinea Equatorial.

– *The behavior, ecology, natural history and conservation of gorillas in wild and captivity* (1985).

Editor: Dr. P. Watts de Cambridge University. Editorial: Noyes Publications de Park Ridge, New Jersey.

Aportació personal: Capítol titulat «Ecology and Demography of Lowland Gorillas».

Direcció de tesines

– ANDRES PUEYO, Antonio (1981): *El etograma de la avoceta* (*Recurvirostra avosetta*).

Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació. Departament de Psicologia. Universitat de Barcelona. Setembre de 1981. Qualificació: Sobresaliente per unanimitat.

– ESTANY CAMPOS, E.; QUERA JORDANA, V. (1982): *Conductas de aseo comparadas en los primates no-humanos*.

Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació. Departament de Psicologia. Universitat de Barcelona. Febrer de 1982.

Qualificació: Sobresaliente per unanimitat.

– FONT BISIÈRE, E. (1982): *Eto-ecología del perro vagabundo en la ciudad de Valencia*.

Facultat de Ciències Biològiques de la Universitat de València. Juny de 1982.

Qualificació: Sobresaliente.

- MUÑIZ RODRIGUEZ, R. (1983): *Conducta materno-filial en chimpancés de cara negra (Pan troglodytes troglodytes) hasta 11 meses de edad y en un orangután (Pongo pygmaeus pygmaeus) de 3 meses de edad.*
Facultat de Ciències Biològiques de la Universitat Autònoma de Barcelona. Març de 1983.
Qualificació: Notable.
- BERMEJO ESPINET, M. (1984): *Estudio eto-ecológico del chimpancé (Pan troglodytes verus) en el Area del Monte Assirik (Senegal); aportación a la etología de esta especie en un hábitat marginal árido.*
Facultat de Psicologia. Universitat de Barcelona. Juliol de 1984.
Qualificació: Sobresaliente.
- GARCÍA SERRANO, A. (1986): *Observaciones etológicas del comportamiento de la especie (Gorilla gorilla) en cautividad.*
Facultad de Ciencias Biológicas. Universidad Complutense de Madrid. Abril de 1986.
Qualificació: Sobresaliente.
- RABADAN RUIZ, C. (1986): *Comunicació home-ximpanzé. Una perspectiva Vygotskiana.*
Facultat de Psicologia. Universitat de Barcelona. Setembre 1986.
Qualificació: Sobresaliente.

Direcció de tesis doctorals

- QUERA JORDANA, V. (1986): *Interacción materno-filial en los primates no-humanos.*
Facultat de Psicologia. Universitat de Barcelona. Co-direcció amb la Dra Teresa Anguera Argilaga de la Universitat de Barcelona.
- BERMEJO ESPINET, M. (1991): *Estudio eto-ecológico del chimpancé (Pan troglodytes verus) en un hábitat marginal y árido.*

Departament de Psiquiatria i Psicobiologia Clínica. Universitat de Barcelona.

Qualificació: Apto Cum Laude

- COLELL MIMO, M. (1992): *Lateralidad manual en chimpancés (género Pan) y orangutanes (Pongo pygmaeus)*.

Departament de Psiquiatria i Psicobiologia Clínica. Universitat de Barcelona. Qualificació: Apto. Cum Laude

- ESCOBAR ALIAGA, M. (1993): *La capacidad manipulativa de los primates desde un enfoque filogenético*.

Departament de Psiquiatria y Psicobiologia Clínica. Universitat de Barcelona. (Pendent de lectura).

Captures importants

- Captura d'un exemplar adult de l'Indicador de cua de lira (*Melichneustes robustus*). És el primer exemplar d'aquesta au obtingut a la Rep. de la Guinea Ecuatorial. Es tracta d'una espècie molt rara, que pertany a la interessant família de las aus indicadores de mel (*Indicatoridae*), però en aquesta, el seu vol sonor i la possible conducta parasitària continuen sent un enigma per a l'etologia.

El referit exemplar fou donat pel Dr. Sabater a The American Museum of Natural History de New York en agraïment a la gran ajuda que aquesta institució li proporcionà per a la seva formació científica (1962).

- Captura ocasional en la regió del riu Ntem, al nord de Guinea Ecuatorial, d'un petit goril·la albi conegut per Floquet de Neu. Es tracta del primer goril·la d'aquestes característiques aconseguit al món (1966).

Col·laboracions a Televisió

- Reportatge emès el 26/9/85 per TV1 dedicat al goril·la albí Floquet de Neu, dins del programa «Verano 8:30».
- Programa emès el 1985 per TV3. Conducta sexual humana. Director: Dr. del Hoyo, Barcelona.
- Programa de TVE 1: «Frente al espejo», dedicat a la psicologia humana.
Direcció: Dra.I.Enesco (Universidad Autónoma de Madrid).
- Programa emès l'estiu de 1991 per TVE 1. «La aventura de crecer». Director: Dr. J. del Val (Universidad Autónoma de Madrid).
- Programa emès el 28 de desembre de 1991 pel Canal 33. «Personal i intrasferible» (tema autobiogràfic). Director: Josep Mª Espinàs.
- Programa emès el 30 de desembre de 1991, pel Canal 33. «Versió directa» (tema biologia y cultura). Director: Jordi Llompart.
- Programa emès el 15 de maig de 1992, pel Canal 33. «Versió directa» (tema antropològic). Director: Jordi Llompart.

Informes de personalitats de reconegut crèdit científic, valorant la labor investigadora del Dr. J. SABATER PI

- Dr. J.M. ADOVASIO; Chairman i Professor of Anthropology. University of Pittsburg.
- Dr. Edward O. WILSON; Baird Professor of Science. Harvard University.
- Dr. Colin P. GROVES; Senior lecturer on Biological Anthropology. Australian National University de Camberra.
- Dr. James W. FERNANDEZ; Chairman i Professor of Anthropology. University of Chicago.
- Dr. J. DESMOND CLARK; Professor of Anthropology (Emèrit). University of California, Berkeley. És l'especialista más important de les cultures prehistòriques africanes.

– Dr. Frank E. POIRIER; Professor of Anthropology. Ohio State University, Columbus, Ohio. Vice-president de The American Association of Physical Antropologist.

– Dr. Donald C. JOHANSON; Director del Institute of Human Origins, Berkeley, California.

Un dels descobridors de l'Austelopithecus afarensis i del famós esquelet d'aquesta espècie, conegut amb el nom de Lucy.

És un dels paleoantropòlegs més famosos del món.

ALTRES MÈRITS

Vocal tècnic de la Comisión Oficial para el Estudio de los Parques Naturales y Reservas de la República de Guinea Ecuatorial.

Comissió creada per les autoritats colonials de Guinea Ecuatorial per a salvaguardar el patrimoni de la colònia. Càrrec exercit des de 1960 fins a 1969.

Gestió del Conveni de col·laboració entre el Parc Zoològic de Barcelona i el Departament de Psiquiatria i Psicobiologia Clínica de la Universitat de Barcelona. Firmat el Maig de 1987, per tal que els alumnes de l'assignatura d'Etologia i els doctorands de la subunitat poguessin fer treballs al Zoo.

Gestió del Conveni de col·laboració entre la Universitat de Barcelona i el Centre National de Recherche Scientifique CNRS, de Kinshasa, per la formació de personal investigador zaireny mentre es feia l'estudi de l'eto-ecologia del ximpanzé bonobo (*Pan paniscus*) al Zaire.

Dibuixant expert en dibuix científic, apunts al natural en moviment, vegetació, dibuix humà, dibuix lineal, etc.

IDIOMES

Parla, escriu i tradueix: català, castellà, francès i anglès.

Parla també la llengua *fang*, es tracta d'un idioma de l'ètnia del mateix nom, parlada a Camarones meridional, Gabon septentrional i la República de Guinea Ecuatorial (a la banda continental). Llengua bastant estesa, que parlen aproximadament 1.200.000 persones.

EXPOSICIONS

Exposició de les llibretes de camp i apunts al natural dels anys 1950 a l'Àfrica central, organitzada per la Universitat de Barcelona i la Fundació La Caixa.

Lloc i dates:

Museu de la Ciència, Barcelona, del desembre de 1993 al maig de 1994. Fundació La Caixa, Tarragona, del 19 de setembre al 6 de novembre de 1994. Fundació La Caixa, Granollers, del 17 de novembre de 1994 al 8 de gener de 1995. Centre cultural, Fundació La Caixa, Lleida, del 12 de gener al 5 de març de 1995. Parque del Retiro, Pabellón Montaña de los Gatos, Madrid, del 9 de maig al 18 de juliol de 1995.

Col·lecció de Biografies de la Fundació Catalana per a la Recerca

Títols publicats

- Ramon Margalef
- Fèlix Serratosa i Palet
- Jordi Sabater Pi

Títols en preparació

- Manuel Cardona i Castro
- Joan Oró

Pere Bonnín, periodista i escriptor, ha estat director de les delegacions de l'Agència EFE a Alemanya, a Viena i a l'ONU. És autor dels llibres *Así hablan los nazis* (Barcelona 1973); *Los pobres jueces de la democracia* (Barcelona 1985), *Cómo hacer un bebé sin esfuerzo* (Barcelona 1986) i *L'ou com balla* (Frankfurt 1989). Ha traduït de l'alemany els poemes de Ralph Günther Mohnnau, el llibre *Mozart Interpretation* de Badura Skoda i la novel·la de Philipp Vandenberg *El quinto evangelio* (Barcelona 1994).

JORDI SABATER PI

Jordi Sabater i Pi, premi de la Fundació Catalana per a la Recerca 1991, actualment professor emèrit a la Universitat de Barcelona, és l'introducció a l'Estat espanyol dels estudis d'Etologia.

Ha estat pioner universal en la investigació sobre els primats i els amfibis africans. Durant molts anys ha explorat la Guinea equatorial i ha adquirit uns coneixements excepcionals sobre el poble fang, els goril·les i els ximpanzés, estudis que han estat publicats en les principals revistes científiques del món i rebuts com valuoses aportacions innovadores.

El descobriment de la granota gegant de Río Muni (*Conraua goliath*), l'ocell indicador de la mel i la indústria elemental dels ximpanzés són tres punts de referència de la diversa i extraordinària tasca de recerca de Jordi Sabater i Pi, a qui es deu també que el Zoo de Barcelona compti amb el goril·la albí conegut amb el nom de «Floquet de neu».

Jordi Sabater i Pi és ahora un expert dibuixant científic, i els seus esplèndids apunts al natural –d'animals en moviment, vegetació, rostres humans–, que omplen els seus quaderns de camp, completen admirablement la seva obra d'investigador.

ISBN 84-89570-03-5

